

**CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE**

Rok LIV

Zeszyt 1-2

ROCZNIK TEOLOGICZNY

ISSN 0239-2550

WARSZAWA 2012

REDAGUJE KOLEGIUM

JANUSZ T. MACIUSZKO – redaktor naczelny
Ks. MARIAN BENDZA – z-ca redaktora naczelnego
BOGUSŁAW WIDŁA – sekretarz redakcji
TADEUSZ J. ZIELIŃSKI
JERZY OSTAPCZUK – redaktor naukowy

RECENZENCI

ELŻBIETA ADAMIAK
GRASILDA BLAŽIENĚ
JERZY GOŁOS
KS. LEONARD GÓRKA
S. EWA JÓZEFA JEZIERSKA
ZBIGNIEW KAŻMIERCZAK
MARZANNA KUCZYŃSKA
KRZYSZTOF LEŚNIEWSKI
JAROSŁAW ŁAWSKI
ALEKSANDER NAUMOW
ZBIGNIEW PASEK
MAŁGORZATA SMORAĞ-RÓŻYCKA
SERGIUSZ TEMCZIN
PIOTR WILCZEK

Wydano nakładem Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej
ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa tel. +4822 635-68-55

Nakład: 200 egz., objętość ark. wyd.: 14,3

Druk: Fabryka Druku Sp. z o.o.

03-310 Warszawa, ul. Staniewicka 18

SPIS TREŚCI

ROZPRAWY

Jakub Ślawik, <i>O rolach kobiet w Starym Testamencie (Biblii Hebrajskiej)</i>	9
Jerzy Ostapczuk, <i>Perykopy liturgiczne okresu po święcie Pięćdziesiątnicy w dwu serbskich apostołach-ewangelizatorach krótkich (Sv-17 i KM-512)</i>	31
Iwona Baraniec, <i>Winsome Munro – życie i działalność naukowa. Kobiety w roli uczniów Chrystusa na kartach Nowego Testamentu</i>	69
Łukasz P. Skurczyński, <i>Między Jezusem historii a Chrystusem wiary: Johna Shelby'ego Sponga demitologizacja fundamentalistycznych tez chrystologicznych</i>	83
Jarosław Charkiewicz, <i>Miejsce świętych w liturgii Kościoła prawosławnego</i> ...	113
Sergiusz Temczin, <i>Jan Damasceński jako prawdopodobny autor starobułgarskiej służby ku czci konstantynopolitańskiego patriarchy Germana I</i>	153
Maryna Czysiałkowska, <i>Kult Paraskiewy Tyrnowskiej w Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim: żywoty obszernie w języku ruskim</i>	167
Włodzimierz Wołosiuk, <i>Kijowska kultura muzyczna XVII/XVIII wieku i jej wpływ na formowanie się śpiewu cerkiewnego w Rosji</i>	185
Olga Cyrek, <i>Hezychastyczna koncepcja przeobstwienia (theosis) w ujęciu Grzegorza Palamasa (1296-1359) i jej wpływ na paletę barwną ruskich ikon XIV i XV wieku</i>	197

WSPOMNIENIA I RELACJE

ks. Edward Czajko, <i>Zielonoświętkowcy w Nowogródzkiem w latach 1919-1945</i> ...	229
--	-----

RECENZJE

Heinz-Josef FABRY, Ulrich DAHMEN (Hrsg.), <i>Theologisches Wörterbuch zu den Qumrantexten</i> , Band 1 (<i>aleph – chet</i>) [Gebundene Ausgabe] (Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2011). Pp. xxiv + 1096 [556]. (ks. Mirosław Jasiński) ...	245
Andrzej P. Kluczyński, <i>Książę Pokoju (Iz 9,5). Obraz monarchii izraelskiej w księgach prorockich Starego Testamentu</i> , wydawnictwo ChAT, Warszawa 2012, ss. 475 (Jakub Ślawik).....	249
<i>Teologia Starego Testamentu (Bibliotheca Biblica)</i> , red. M. Rosik, t. I-IV, TUM, Wrocław 2011 – Tom I: Teologia Pięcioksięgu; Tom II: Księgi historyczne; Tom III: Księgi mądrościowe; Tom IV: Księgi prorockie (Jakub Ślawik)	257

<i>Sławomir Cebula, Prawa i wolności religijne we współczesnej Polsce. Ustawodawstwo a realia społeczno-kulturowe, Zakład Wydawniczy „Nomos”, (Tadeusz J. Zieliński Kraków 2012, ss. 216. (Tadeusz J. Zieliński)</i>	283
<i>Piotr Kroczek, The Art of Legislation. The Principles of Lawgiving in the Church, Unum Publishing House, Kraków 2011, ss. 344. (Tadeusz J. Zieliński)</i>	289

KRONIKA

Inauguracja roku akademickiego 2012/2013 w ChAT.....	295
Konferencja naukowa <i>Eklezjologia konfesyjna wobec współczesnych wyzwań ekumenicznych</i> , Warszawa, 27 listopada 2012 (Jerzy Sojka)	311

Perykopy liturgiczne okresu po święcie Pięćdziesiątnicy w dwu serbskich apostołach- ewangeliarzach krótkich (Sv-17 i KM-512)**

Prowadzone od kilku lat szczegółowe badania cerkiewnosłowiańskiego przekładu Dobrej Nowiny w lekcjonarzach krótkich (*lesk*), polegające na porównywaniu tekstu wszystkich perykop wybranego okresu liturgicznego, pozwoliły na wydzielenie jednorodnych tekstologicznie rękopisów¹.

Ukończone przed 2008 rokiem kolacjonowanie² czytanych podczas nabożeństw eucharystycznych okresu Paschalnego³ fragmentów Ewangelii pozwoliło na wydzielenie z 67 dostępnych rękopisów, w tym z 38⁴ jednorodnych typologicznie⁵, dwu, niepublikowanych dotychczas, manuskryptów poświęcających znaczną ilość nienotowanych jeszcze

* Jerzy Ostapczuk jest adiunktem w Katedrze Pisma Świętego Nowego Testamentu Sekcji prawosławnej ChAT.

** Artykuł został przygotowany w ramach Programu Kwerenda Fundacji na rzecz Nauki Polskiej (Umowa nr KW 10/2010), którego celem jest umożliwienie „prowadzenia za granicą specjalistycznych kwerend archiwistycznych <...> poszukiwanie i badania niedostępnych w Polsce materiałów źródłowych z zakresu nauk humanistycznych i społecznych”. Krótka wersja niniejszego artykułu ukazała się w *Slavistica Vilnensis*, Kalbotyra, 57 (2), 2012, str. 15-32.

¹ J. Ostapczuk, *Cerkiewnosłowiański przekład Ewangelii Jana okresu Paschalnego w lekcjonarzach nr 4 z klasztoru św. Pantelejmona i nr 2 Serbskiej Akademii Nauk i Sztuki w Belgradzie*, [w:] *Rocznik Teologiczny ChAT*, L, 2008, z. 1-2, s. 21-53.

² Kolacjonowanie od łac. *collatio* – zbieranie wyjątków z dzieł, pism, porównywanie ich, zestawianie (*Słownik Kościelny łacińsko – polski*, ks. A. Jougan, Warszawa 1992, s. 120).

³ J. Ostapczuk, *Projekt badawczy tekstu staro-cerkiewno-słowiańskiego ewangeliarza krótkiego*, [w:] *Slavistica Vilnensis* (Kalbotyra), 55 (2), 2010, s. 33.

⁴ Jako materiał porównawczy w pracy wykorzystano łącznie (z Pn-4 i SA-2) 42 rękopisy, ponieważ pozostałe dostępne manuskrypty nie zawierały perykop liturgicznych z kolacjonowanego okresu Paschalnego. Wykaz rękopiśmiennych źródeł zob. J. Ostapczuk, *Cerkiewnosłowiański przekład Ewangelii Jana...*, dz.cyt., s. 42-46.

⁵ J. Ostapczuk, *Cerkiewnosłowiański przekład Ewangelii Jana...*, dz.cyt., s. 22

nigdzie⁶ wariantów. Pierwszym z nich jest rękopis przechowywany w Bibliotece Monasteru św. Pantelejmona na św. Górze Atos pod numerem 4 (skrót: Pn-4), drugim rękopis przechowywany w Archiwum Serbskiej Akademii Nauk i Sztuki w Belgradzie pod numerem 2 (skrót: SA-2). Uwzględniając fakt, iż oba bliskie sobie tekstologicznie⁷ manuskrypty należą do różnych narodowych tradycji (bułgarskiej i serbskiej) oraz są przedstawicielami różnych struktur cerkiewnosłowiańskich aprakosów krótkich (Pn-4 jest apostołem i ewangeliarzem (l^aesk i lesk), zaś SA-2 apostołem-ewangeliarzem (l^{ra}esk)), to otrzymane wyniki są jeszcze bardziej interesujące. Widoczne jest w nich wzajemne oddziaływanie nie tylko różnych południowosłowiańskich narodowych tradycji, ale także formy i treści rękopiśmiennych zabytków. Warianty tekstologiczne cerkiewnosłowiańskiego przekładu Ewangelii Jana oraz informacje liturgiczne jednoznacznie poświadczają jednorodność tekstologiczną obu kodeksów, w tych miejscach, które jednocześnie różnią się od wszystkich pozostałych wykorzystanych na potrzeby badań zabytków⁸. Pozostałe warianty tekstologiczne, poświadczane tylko w Pn-4 lub tylko w SA-2⁹, wykluczyły możliwość przepisania Pn-4 z SA-2 czy SA-2 z Pn-4. Podobieństwo i różnorodność tekstologiczna oraz informacje liturgiczne

⁶ Do weryfikacji materiału tekstologicznego perykop okresu Paschalnego wykorzystano krytyczne wydanie staro-cerkiewno-słowiańskiego tekstu Ewangelii Jana (*Евангелие от Иоанна в славянской традиции* (Novum Testamentum Palaeoslovenice I), wyd. przygotow. А.А. Алексеев, А.А. Пичхадзе, М.Б. Бабицкая, И.В. Азарова, Е.Л. Алексеева, Е.Л. Ванеева, А.М. Пентковский, В.А. Ромодановская, Т.В. Ткачева, Санкт-Петербург 1998). Na potrzeby niniejszego artykułu wykorzystano krytyczne wydanie tekstu Ewangelii Mateusza (*Евангелие от Матфея в славянской традиции* (Novum Testamentum Palaeoslovenice II), wyd. przygotow.: А.А. Алексеев, И.В. Азарова, Е.Л. Алексеева, М.Б. Бабицкая, Е.Л. Ванеева, А.А. Пичхадзе, В.А. Ромодановская, Т.В. Ткачева, Санкт-Петербург 2005). Są to obecnie publikacje zawierające w aparacie krytycznym najobszerniejszy materiał źródłowy.

⁷ Na bliskie sobie rękopisy wskazywano, nie tylko w oparciu o badania tekstu (klasyfikacja tekstologiczna), lecz także informacji zawartych w menologionie czy wskazówek liturgicznych umieszczonych w tekście Dobrej Nowiny. Zob. dla Apostoła: З. Хауптова, *Древнейший славянский перевод текста Апостола*, [w:] Palaeobulgarica, VIII, 1, s. 59-63; dla kodeksów czteroewangelii: Y. Burns, *A Close Relative of Jurje's Gospel, Located by Lection System Classification*, [w:] The Slavonic and East European Review, Vol. 61, No. 1, 1983, s. 5; Ц. Вакарелийска, *Съвадения и разлики в текста и в месецослова на два близки евангелски ръкописа: Кързоновото (Видинското) и Банишкото евангелие*, [w:] Palaeobulgarica, XVIII, 1, s. 66.

⁸ J. Ostapczuk, *Cerkiewnosłowiański przekład Ewangelii Jana...*, dz.cyt., s. 31-34.

⁹ Tamże, s. 37-40.

(np. odsyłacze do zapisanych w innym miejscu perykop) obu rękopisów wskazały na istnienie w ich genezie wspólnego protografu¹⁰.

Kontynuacja badań ograniczonych do następnego okresu synaksarionu (tzn. po święcie Pięćdziesiąticy¹¹) cerkiewnosłowiańskich ewangeliarzy krótkich także poświadczyla istnienie wariantów wspólnych obu rękopisom (Pn-4 i SA-2) lub tylko jednemu z nich (dla Pn-4 lub SA-2). Z uwagi na objętość oraz ilość tekstu ewangelicznego tego okresu materiał tekstologiczny został ograniczony do pierwszych sześciu oraz dwu ostatnich¹² sobotnich i niedzielnych¹³ perykop¹⁴, tzn.:

Sobota 1. - Mt 5,42-48 Niedziela 1. - Mt 10,32-33; 37-38 i 19,27-30

Sobota 2. - Mt 7,1-8 Niedziela 2. - Mt 4,18-23

Sobota 3. - Mt 7,24-8,4 Niedziela 3. - Mt 6,22-33

Sobota 16. - Mt 24,34-44 Niedziela 16. - Mt 25,14-30 i 11,15.

Jako charakterystyczne dla cerkiewnosłowiańskiego przekładu liturgicznych perykop okresu po święcie Pięćdziesiąticy z Ewangelii

¹⁰ Tamże, s. 37.

¹¹ Badania okresu po święcie Pięćdziesiąticy zostały zawężone do liturgicznych czytań z Ewangelii Mateusza. W następnym okresie, zwanym Nowym Rokiem Cerkiewnym, czytana jest Ewangelia Łukasza. W rękopisach zawierających czytania z Dziejów i Listów Apostolskich (oraz perykopy z Ewangelii) oba okresy w przypadku fragmentów apostołskich mogą posiadać numerację ciągłą. Nawet w głagolickiej czteroewangeli Marińskiej (Mari) niedziele okresów po święcie Pięćdziesiąticy i Nowego Roku Cerkiewnego posiadają jedną numerację (Moszyński L., *Zografskie i Mariańskie Tetraewangelia jako księgi liturgiczne, część I: Etap głagolski*, [w:] *Подала к ѣнигописьнага*, Vol. XIV-XV, 1985, s. 80-83, 87-88).

¹² W rękopisach Pn-4 i SA-2, podobnie jak w innych ośmiu lekcjonarzach krótkich (NR, Fl-99, Li-680, Qv-26, Rm-108, BN-496, Pr-326 i Lu) oraz B(n), zostały zapisane perykopy tylko dla szesnastu tygodni po święcie Pięćdziesiąticy. Czytań ewangelicznych na sobotę i niedzielę 17. tygodnia (Mt 25,1-13 (Sb 17) i Mt 15,21-28 (Ni 17)) w manuskryptach tych nie ma.

¹³ W lekcjonarzach krótkich w okresach od święta Pięćdziesiąticy do soboty św. Łazarza, tzn. po święcie Pięćdziesiąticy, Nowego Roku Cerkiewnego i Wielkiego Postu, znajdują się tylko czytania na soboty i niedziele.

¹⁴ O formach liturgicznych perykop z Ewangelii Mateusza patrz: w tradycji greckiej: C.R. Gregory, *Textkritik des Neuen Testaments*, Leipzig, 1909, s. 347-353; W.F. Specht, *The Saturday and Sunday Lessons from Matthew in the Greek Lectionary*, Ph.D. dissertation, University of Chicago, 1955, s. 4 (perykopy tylko na soboty i niedziele); R. Harms, *The Weekday Lessons from Matthew in the Greek Gospel Lectionary*, A Dissertation to the Faculty of Princeton Theological Seminary in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of the Doctor of Theology, Princeton, 1963, s. 15-17 (tylko perykopy dni powszednich); tenże, *The Matthean Weekday Lessons in the Greek Gospel Lectionary*, (Studies in the Lectionary Text of the Greek New Testament, Vol. II, No. 6) Chicago, 1966, 55-56 (tylko perykopy dni powszednich); w tradycji cerkiewnosłowiańskiej: *Евангелие от Матфея...*, dz. syt., s. 13-18; А.А. Алексеев, *Библия в богослужении, Византийско-славянский лекционарий*, Санкт-Петербург, 2008, s. 196-200.

Mateusza w rękopisach Pn-4 i SA-2 można uznać następujące warianty, które nie zostały także poświadczone w żadnym z wykorzystanych do badań rękopisów¹⁵. Są to:

Miejsce w Ewangelii ¹⁶	Warianty poświadczone w większości rękopisów	Warianty poświadczone tylko w Pn-4 i SA-2
Mt 4,22	корабль	- съ корвлемь
Mt 5,48	вждѣте оубо (и) (вѣ) ¹⁷ съвршени	- вждѣте оубо готови и съвршени
Mt 6,29	глаголюж	- dodanie лминъ przed глаголюж
Mt 6,30	кольми lub не мънози lub не мъного	- кольма
Mt 7,2	мѣрите	- opuszczenie ¹⁸
Mt 7,4	остави lub остани lub не дѣи lub въставѣ	- dodanie нынѣ po остани (сѧ) ¹⁹
Mt 7,24	въсакъ lub въсакѧ lub въсь	- въси
Mt 7,26	въсакъ(и) ²⁰ lub въсакѧ lub въсе lub въсь	- въси
Mt 7,27	опърѣша сѧ lub потъкнж сѧ lub образиша (сѧ) lub наподоша	- подкопа сѧ ²¹
Mt 10,32	въсакъ иже lub любѧи	- dodanie колиждо po въсакъ иже
Mt 10,37	иже любитъ ¹	- dodanie лце ²² po иже

¹⁵ Nie zostały one także poświadczone w krytycznym wydaniu staro-cerkiewno-słowiańskiego tekstu Ewangelii Mateusza (*Евангелие от Матфея...*, dz.cyt.).

¹⁶ Kolejność wariantów została podana zgodnie z numeracją rozdziałów i wierszy Ewangelii, nie zaś ich porządkiem występowania w rękopisach (tzn. wg. czytań liturgicznych).

¹⁷ Wyrazy umieszczone w nawiasach okrągłych nie zostały poświadczone we wszystkich wykorzystanych rękopisach.

¹⁸ W SA-2 w 7,2 został opuszczony tekst od и въ неже до końca wersetu.

¹⁹ Forma z сѧ została poświadczona w Pn-4.

²⁰ Zastosowany (tu i dalej) zapis z wykorzystaniem nawiasów okrągłych **въсѣкъ(и)** oznacza, iż w rękopisach występuje forma **въсѣкъи** oraz bez и, czyli **въсѣкъ**.

²¹ W SA-2 zapisano по^ѧкова се.

²² W SA-2 zapisano ponadto zaimek кто przed любитъ.

Mt 10,37	сынъ	- сыны
Mt 24,42	господь lub господинъ	- тать
Mt 25,16	талантъ II	- къ нимъ
Mt 25,28	десать талантъ lub € талантъ	- дѣва таланта

Obok wymienionych tu wariantów tekstologicznych poświadczających podobieństwo cerkiewnosłowiańskiego przekładu Ewangelii Mateusza w Pn-4 i SA-2 występują również takie, które wyraźnie wskazują na istniejące między tymi dwoma aprakosami różnice.

a) Warianty poświadczone tylko w Pn-4:

Miejsce w Ewangelii	Warianty poświadczone w większości rękopisów i SA-2	Warianty poświadczone tylko w Pn-4
Mt 4,21	ина дѣва	- дроуга дѣва
Mt 5,45	отъца вашого lub отъца вашемоу	- отъца вишнѣго
Mt 5,45	не праведны(ѡ) lub грѣшники lub грѣшныѡ lub обидливѡ	- недѣныѡ
Mt 6,24	дрѣжитъ сѡ lub оугодитъ lub иметъ сѡ lub въздрѣжитъ сѡ lub възлюбитъ	- дрѣжати сѡ
Mt 6,29	славѣ lub славоу lub власти	- силѣ
Mt 6,30	млаовѣри lub лицемѣри lub млаовѣрьнини	- dodanie печете сѡ по млаовѣри
Mt 7,24	храминѡ lub храмъ	- храмѡ
Mt 7,26	храминѡ	- храмъ
Mt 7,27	дѣждь	- дѣжди

b). Warianty poświadczone tylko w SA-2:

Miejsce w Ewangelii	Warianty poświadczone w większości rękopisów i Pn-4	Warianty poświadczone tylko w SA-2
Mt 6,23	въ тебѣ lub въ себѣ	- въ тмѣ
Mt 6,30	въмѣткмо(е) lub въмѣщемо lub	

	ВЪЛАГЛ҃ЖЦ҃Ж СѦ	lub	ВЪМЕТЛЕТЬ СЕ	lub	
	ВЪМѢТОМО				- МѢТЛЕМО
Mt 7,29	ВЛАСТЬ	lub	ОВАСТЬ	lub	СЪ ВЛАСТИЖ ²³ - ВЛАСТЬМИ

c). Poświadczone tylko w Pn-4 lub SA-2

Miejsce w Ewangeli	Warianty poświadczone w większości rękopisów	Warianty poświadczone tylko w Pn-4	Warianty poświadczone tylko w SA-2						
Mt 7,26	ИЖЕ СЛ҃ШИТЪ	lub	СЛ҃ША(И)	- СЛ҃ШАВШЕ	- СЛИШУТЬ				
Mt 7,28	СЛОВЕСА	lub	СЛОВО	lub	ГЛ҃Ы	lub	ГЛ҃Ы И СЛОВЕСА	- СТВОРЕНА	- ТВОРЕНА
Mt 24,38	ПОСАГЛ҃ЖЦЕ	lub	ПОСАГЛ҃ЮЦИ	lub	ПОСАГЛ҃ЮЦИМЪ	- ПОСАГЛ҃ЖЦЕ СѦ	- ВЛОУДЕЦЕ		

Przedstawione tu, w sposób analogiczny do poprzedniego okresu synaksarionu²⁴, wybrane (z pierwszych sześciu i ostatnich dwu perykop) warianty tekstologiczne charakteryzują cerkiewnosłowiański przekład liturgicznych fragmentów Dobrej Nowiny w następnym okresie synaksarionu (tzn. po święcie Pięćdziesiątnicy) dwu lekcjonarzy krótkich Pn-4 i SA-2. Poświadczają one wspólną obu manuskryptom tradycję tekstologiczną Ewangelii wyrażoną w lekcjach notowanych tylko w Pn-4 i SA-2 oraz nieznanym jednocześnie pozostałym wykorzystanym źródłom i wydaniu staro-cerkiewno-słowiańskiego tekstu Ewangelii Mateusza²⁵. Istniejące także między Pn-4 i SA-2 różnice w przekładzie Dobrej Nowiny wskazują, iż rękopisy te nie zostały przepisane jeden z drugiego, lecz także w tej części aprakosów posiadają wspólny sobie oryginał, tzn. protograf.

W kontynuowanych po 2008 roku badaniach wykorzystano jeszcze większą ilość cerkiewnosłowiańskich lekcjonarzy krótkich.

²³ Zostały nawet poświadczone warianty ВЛАСНИМНА і ВЛАСТВИМНА.

²⁴ J. Ostapczuk, *Cerkiewnosłowiański przekład Ewangelii Jana...*, dz.cyt., s. 31-40.

²⁵ *Евангелие от Матфея...*, dz. cyt.

Przeprowadzenie ich szczegółowej analizy było możliwe dzięki Programowi KWERENDA Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej (Umowa nr KW 10/2010).

Szczegółowe porównywanie tekstu liturgicznych perykop Ewangelii Mateusza czytanych na nabożeństwach eucharystycznych w okresie po święcie Pięćdziesiątnicy umożliwiło wydzielenie następczej pary bliskich sobie pod względem tekstologicznym aprakosów typu *lesk*. **Pierwszym** z nich **jest** apostoł-ewangeliarz krótki przechowywany z zbiorze P.I. Sewastjanowa (zbiór nr 270) Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Moskwie, nr 17 (M. 1447) (dalej: Sv-17), drugim apostoł-ewangeliarz krótki przechowywany w Bibliotece Narodowej św. Cyryla i Metodego w Sofii, nr 512 (skrót: KM-512).

Pierwszy rękopis Sv-17 od dawna jest znany w literaturze przedmiotu. Był on dość często notowany w katalogach i opisach cerkiewnosłowiańskich manuskryptów. Informację o nim już w 1881 roku podał A. Wiktorow²⁶, autor opisu zbioru P.I. Sewastjanowa²⁷. Ostatnia najpełniejsza charakterystyka tego zabytku znajduje się w Katalogu XIV-wiecznych manuskryptów przechowywanych w Federacji Rosyjskiej i krajach byłego Związku Radzieckiego²⁸.

Zgodnie z informacjami podanymi w Katalogu rękopisów XIV-wiecznych²⁹ apostoł-ewangeliarz Sv-17 datowany jest na kon. XIV – pocz. XV (?) wieku³⁰. Składa się on łącznie ze 187 kart³¹, tzn. 186+37A³². Nie

²⁶ А. Викторовъ, *Собрание рукописей П.И. Севастьянова*, Москва 1881, s. 43 (nr 17).

²⁷ Rękopis Sv-17 trafił do kolekcji P.I. Sewastjanowa najprawdopodobniej podczas jednej z jego podróży (odbytych w latach: 1857-1858; 1859) na południe, m.in. na Górę Atos. Być może z jednego z monasterów Atoskich.

²⁸ *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии, XIV век, выпуск 1 (Апокалипсис – Летопись Лаврентьевская)*, ред. О.А. Князевская, Н.А. Кобяк, А.Л. Лифшиц, Н.Б. Тихомиров, А.А. Турилов, Н.Б. Шеламанова, Москва 2002, s. 160-163 (nr 58).

²⁹ *Сводный каталог...*, XIV век, dz.cyt., s. 160-161.

³⁰ Wcześniej jednak powstanie Sv-17 określano na: kon. XIV (?) – pocz. XV w. (Н.Б. Шеламанова, *Предварительный список славяно-русских рукописей XI-XIV вв., хранящихся в СССР*, [w:] Археографический ежегодник за 1965 год, вып. 1966, Москва 1965, s. 259 (nr 1300)); kon. XIV – pocz. XV w. (*Евангелие от Иоанна...*, dz.cyt., s. 73 (III. paginacji)), lub początkowo nawet tylko na wiek XV (А. Викторовъ, *Собрание рукописей П.И. Севастьянова*, dz. cyt., s. 43; Г.А. Воскресенский, *Послания святого апостола Павла по основным спискам четырех редакций рукописного славянского апостольского текста с разночтениями из пятидесяти одной рукописи Апостола XII-XVI вв., Послание къ Римлянамъ*, (=Древне-славянскій Апостоль, Вып. 1), Сергiевъ Посадъ 1892,

zachował się początek i koniec³³ rękopisu, oraz około 20 kart ze środka³⁴. Manuskrypt został zapisany na papierze i pergaminie (f. 38-61 i 163-186)³⁵. W oparciu o znaki wodne karty papierowe datowane są na lata 80-te XIV wieku, zaś karta 37A (obecnie 38) na lata 1727-1751³⁶. Apostoł-

s. 25; tenże, *Послание святого апостола Павла къ Коринѣянам 1-е по основньмъ спискамъ четырехъ редакцій рукописнаго славянскаго апостольскаго текста съ разночтеніями изъ пятидесяти семи рукописей апостола XII-XVI вв.*, (=Древне-славянскій Апостоль, Вып. 2), Сергіевъ Посадъ 1906, s. 6; tenże, *Послания святого апостола Павла къ Коринѣянамъ 2-е, къ Галатамъ и къ Ефесеямъ по основньмъ спискамъ чепрехъ редакцій рукописнаго славянскаго апостольскаго текста съ разночтеніями изъ пятидесяти шести рукописей апостола XII-XVI вв.*, (=Древне-славянскій Апостоль, Вып. 3, 4, 5), Сергіевъ Посадъ 1908, s. V); XIV – XV w. (Л.П. Жуковская, *Типология рукописей древнерусского полного апракоса XI – XIV вв. в связи с лингвистическим изучением их*, [w:] Памятники древнерусской письменности: язык и текстология, Ред. В. В. Виноградов, Москва 1968, s. 326; M. Garzaniti, *Die altslavische Version der Evangelien: Forschungsgeschichte und zeitgenössische Forschung*, (= Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Neue Folge, Reihe A: Slavische Forschungen, Bd 33) Köln-Weimar-Wien 2001, s. 547). Niekiedy jednak datowany był on nawet na XVI stulecie (O. Nedeljković, *Problem strukturnih redakcija starolovenskog prijevoda Apostola*, [w:] Slovo, 22, 1972, s. 37).

³¹ А.Викторовъ, *Собрание рукописей П.И. Севастьянова*, dz. cyt., s. 43; Г.А. Воскресенскій, *Послания...*, *Послание къ Римлянамъ*, dz. cyt., s. 25; tenże, *Послание святого апостола Павла къ Коринѣянам 1-е...*, dz. cyt., s. 6; tenże, *Послания святого апостола Павла къ Коринѣянамъ 2-е...*, dz. cyt., s. V; Н.Б. Шеламанова, *Предварительный список...*, dz.cyt., s. 259 (nr 1300); M. Garzaniti, *Die altslavische Version der Evangelien*, dz.cyt., s. 547.

³² W związku z tym, iż datowana na XVII wiek karta 37 nie była wcześniej numerowana, to ich ilość w rękopisie była podawana jako 186 (zob. А. Викторовъ, *Собрание рукописей П.И. Севастьянова*, dz. cyt., s. 43; Н.Б. Шеламанова, *Предварительный список...*, dz.cyt., s. 259 (nr 1300); M. Garzaniti, *Die altslavische Version der Evangelien*, dz.cyt., s. 547). Karta ta została dodana w XVIII wieku (*Сводный каталог...*, XIV век, dz.cyt., s. 161).

³³ Рękopis kończy się czytaniem z Ewangelii na dzień 1 stycznia (А.Викторовъ, *Собрание рукописей П.И. Севастьянова*, dz.cyt., s. 43), w dniu święta Obrzezania Pańskiego (Łk 2,43) (*Сводный каталог...*, XIV век, dz.cyt., s. 162).

³⁴ Por. także Г.А. Воскресенскій, *Послания...*, *Послание къ Римлянамъ*, dz. cyt., s. 25-26. Pełny wykaz utraconych kart i prawidłowy porządek zachowanych, który został naruszony podczas zmiany okładki (datowanej na XVII wiek) i naprawy rękopisu, przedstawia się obecnie następująco: 2-9, 15, 14, 12-13, 11, 10 (podwójne karty 10/15 i 11/14 zostały wszyte odwrotnie), 16-99, 105, 101-104, 100, 154, 106-126, 1, 127-140, 155-162, 141-153, 163-186 (*Сводный каталог...*, XIV век, dz.cyt., s. 160-161).

³⁵ Por. А.Викторовъ, *Собрание рукописей П.И. Севастьянова*, dz. cyt., s. 43; Г.А. Воскресенскій, *Послания...*, *Послание къ Римлянамъ*, dz.cyt., s. 25; tenże, *Послание святого апостола Павла къ Коринѣянам 1-е...*, dz.cyt., s. 6; tenże, *Послания святого апостола Павла къ Коринѣянамъ 2-е...*, dz.cyt., s. V; Л.П. Жуковская, *Типология рукописей...*, dz.cyt., s. 326; Н.Б. Шеламанова, *Предварительный список...*, dz.cyt., s. 259 (nr 1300); *Евангелие от Иоанна...*, dz. cyt., s. 73 (III pag.); *Сводный каталог...*, XIV век, dz. cyt., s. 161.

³⁶ *Сводный каталог...*, XIV век, dz.cyt., s. 161.

ewangeliarz Sv-17 został zapisany *pólustawem*, z elementami *skoropisu*, prawdopodobnie przez kilku kopistów, w *serbskiej* odmianie języka cerkiewnosłowiańskiego³⁷. Widoczne są w nim jednak ślady bułgarskiego protografu³⁸.

Rękopis Sv-17 jest lekcjonarzem krótkim, zawierającym ułożone naprzemiennie czytania z Apostoła i perykopy z Ewangelii³⁹. Dokładny wykaz wszystkich zachowanych czytań z Apostoła i perykop z Ewangelii, z podziałem na poszczególne okresy liturgiczne, został podany w Katalogu XIV-wiecznych rękopisów⁴⁰.

Poza typologiczną klasyfikacją cerkiewnosłowiańskich manuskryptów, opartą o ilość perykop w pierwszej części lekcjonarzy (zwanej synaksarionem), przeprowadzany jest także podział tekstologiczny. W tym przypadku podstawą jest tekst Nowego Testamentu. Słowiańskie tłumaczenie Dziejów i Listów Apostolskich⁴¹ aprakosu Sv-17⁴² zostało

³⁷ Пор. А.Викторовъ, *Собрание рукописей П.И. Севастьянова*, dz. cyt., s. 43; Г.А. Воскресенский, *Послания...*, *Послание къ Римлянамъ*, dz.cyt., s. 25; tenże, *Послание святого апостола Павла къ Коринфянамъ 1-е...*, dz. cyt., s. 6; tenże, *Послания святого апостола Павла къ Коринфянамъ 2-е...*, dz. cyt., s. V; Н.Б. Шеламанова, *Предварительный список...*, dz.cyt., s. 259 (nr 1300); *Сводный каталог...*, XIV век, dz.cyt., s. 160.

³⁸ *Сводный каталог...*, XIV век, dz.cyt., s. 160.

³⁹ Л.П. Жуковская, *Типология рукописей...*, dz.cyt., s. 326; таж: *Текстология и язык древнейших славянских памятников*, Москва, 1976, s. 357; *Евангелие от Иоанна...*, dz.cyt., s. 73 (III.paginacji); *Сводный каталог...*, XIV век, dz.cyt., s. 160. Nie wszystkie podane o tym rękopisie informacje pozwalają wnioskować o jego typologicznej klasyfikacji. Пор. Г.А. Воскресенский, *Послания...*, *Послание къ Римлянамъ*, dz.cyt., s. 25; tenże, *Послание святого апостола Павла къ Коринфянамъ 1-е...*, dz.cyt., s. 6; *Послания святого апостола Павла къ Коринфянамъ 2-е...*, dz. cyt., s. V; Н.Б. Шеламанова, *Предварительный список...*, dz.cyt., s. 259 (nr. 1300); О. Nedeljkić, *Problem strukturnih...*, dz. cyt., s. 37.

⁴⁰ *Сводный каталог...*, XIV век, dz.cyt., s. 161-162.

⁴¹ Cerkiewnosłowiański przekład Dobrej Nowiny rękopisu Sv-17 nie został wykorzystany w prowadzonych przez G.A. Woskresenskiego badaniach tekstologicznych Ewangelii (Г.А.Воскресенский, *Евангелие отъ Марка по основнымъ спискамъ четырехъ редакцій рукописнаго славянскаго евангельскаго текста съ разночтеніями изъ ста восьми рукописей Евангелія XI-XVI вв.*, Сергіевъ Посадъ, 1894, s. 9-83; tenże, *Характеристическія черты четырехъ редакцій славянскаго перевода Евангелія отъ Марка по сто двенадцати рукописямъ Евангелія XI-XVI вв.*, Москва, 1896, s. 10-66).

⁴² Rękopis Sv-17 w pracach G.A. Woskresenskiego otrzymał skrót A-31 (Г.А. Воскресенский, *Послания...*, *Послание къ Римлянамъ*, dz. cyt., s. 25-26; tenże, *Послание святого апостола Павла къ Коринфянамъ 1-е...*, dz.cyt., s. 6; tenże, *Послания святого апостола Павла къ Коринфянамъ 2-е...*, dz.cyt., s. V).

zaliczone przez G.A. Woskresenskigo do grupy⁴³ pierwszej⁴⁴, „mniej lub więcej pierwotnej”⁴⁵, określonej mianem „przekładu południowosłowiańskiego” i zwanej obecnie „tekstem starożytnym”⁴⁶. Można więc jedynie przypuszczać, iż także zapisany w nim tekst Dobrej Nowiny należałoby zaliczyć do pierwszej redakcji cerkiewnosłowiańskich przekładów Pisma Świętego.

Rękopis ten (a faktycznie tylko Mt 6,24 (f. 57v22-58r3)) został wykorzystany przez L.P. Żukowską⁴⁷ do badań tekstologicznych, poświadczających istniejącą w cerkiewnosłowiańskim przekładzie Ewangelii różnorodność⁴⁸.

Pod koniec ubiegłego stulecia apostoł-ewangeliarz krótki Sv-17, jako jeden z ponad tysiąca rękopisów został jeszcze uwzględniony w badaniach tekstologicznych, które zostały przeprowadzone na potrzeby krytycznych wydań staro-cerkiewno-słowiańskich Ewangelii Jana i Mateusza⁴⁹. Nie został jednak, podobnie jak zdecydowana większość poddanych analizie źródeł, uwzględniony w aparacie krytycznym obu publikacji⁵⁰.

⁴³ O wyróżnionych przez G.A. Woskresenskigo redakcjach cerkiewnosłowiańskich przekładów patrz: odnośnie Ewangelii: Г.А.Воскресенский, *Евангелие отъ Марка...*, dz.cyt.; tenże, *Характеристическія черты...*, dz.cyt.; lub Apostoła: tenże, *Древній славянскій переводъ Апостола и его судьбы до XV в., Опытъ изслѣдованія языка и текста славянскаго перевода Апостола по рукописямъ XII-XV вв.*, Москва, 1879; tenże, *Послания...*, *Послание къ Римлянамъ*, dz. cyt.; tenże, *Послание святого апостола Павла къ Коринфянамъ 1-е...*, dz.cyt.; tenże, *Послания святого апостола Павла къ Коринфянамъ 2-е...*, dz. cyt.

⁴⁴ Г.А. Воскресенскій, *Послания...*, *Послание къ Римлянамъ*, dz.cyt., s. 25-26; tenże, *Послание святого апостола Павла къ Коринфянамъ 1-е...*, dz. cyt., s. 6; tenże, *Послания святого апостола Павла къ Коринфянамъ 2-е...*, dz. cyt., s. V.

⁴⁵ Г.А. Воскресенскій, *Послания...*, *Послание къ Римлянамъ*, dz. cyt., s. 2; tenże, *Древній славянскій переводъ...*, dz.cyt., s. 4; tenże, *Евангелие отъ Марка...*, dz.cyt., s. 2; tenże, *Характеристическія черты...*, dz.cyt., s. 1.

⁴⁶ *Евангелие отъ Иоанна...*, dz. cyt., 8-9 (I pag.); *Евангелие отъ Матфея...*, dz. cyt., s. 166-167; Христова-Шомова И., *Кирилло-Мафодиевскій переводъ Апостола и его редакци*, [w:] *Slavia*, 68/2 1999, s. 221.

⁴⁷ Л.П. Жуковская, *Текстология и язык...*, dz.cyt., s. 43, 54.

⁴⁸ Тамże, s. 57.

⁴⁹ *Евангелие отъ Иоанна...*, dz.cyt., s. 73 (III pag.).

⁵⁰ Por. wykaz wykorzystanych rękopisów: tamże, s. 39-40 (I pag.); *Евангелие отъ Матфея...*, dz.cyt., s. 9-10.

Apostoł-ewangeliarz Sv-17 został całkowicie pominięty w amsterdamskim projekcie cerkiewnosłowiańskiego tekstu Nowego Testamentu⁵¹ oraz badaniach Apostoła I. Chirstowej-Szomowej⁵².

Drugi rękopis KM-512, znany jest od początku ubiegłego stulecia. Został on opisany w drugiej⁵³ części katalogu, autorstwa B. Conewa, rękopisów przechowywanych w Bibliotece Narodowej św. Cyryla i Metodego w Sofii⁵⁴. Jest to jedyny dotychczas katalogowy opis niniejszego manuskryptu.

Zgodnie z informacjami podanymi przez B. Conewa⁵⁵ apostoł-ewangeliarz KM-512 datowany jest na wiek XV. Składa się on z 311 papierowych⁵⁶ kart. Apostoł-Ewangeliarz został zapisany *póhustawem*, w *serbskiej*⁵⁷ odmianie języka cerkiewnosłowiańskiego. W latach 20. XIX wieku apostoł-ewangeliarz znajdował się na kartach 36-303, zaś służebnik

⁵¹ H.P.S. Bakker, *Towards a Critical Edition of the Old Slavic New Testament, A Transparent and Heuristic Approach*, Amsterdam 1996, s. X, 64-65; M. Bakker, J.G. van der Tak, *Collating Greek and Slavic Apostolos Manuscripts*, [w:] *Palaeobulgarica*, XVIII, 2, 1994, s. 33; J.G. van der Tak, *The Apostolos Christinopolitanus and the Text of the Old Slavic Aposolus: The Lessons for Saturday and Sunday of weeks 10-20 after Pentecost*, [w:] *полага кънигописьнама*, Vol. XXIX-XXX, 1996, s. 8-11; tenże, *The Old Slavic Apostolos: The Lessons of the Short Lectionary from Pentecost to Great Lent and the Abstracts of the Epistles*, Amsterdam, 1999, s. 7-12.

⁵² И. Христова, *Изборни Евангелия и Апостоли от XVI век*, [w:] *Българският шестнадесети век*, Сборник с доклади за българската обща и културна история през XVI век, от ред. Б. Христова, София, 1996, s. 315-316; таж: *Славянският превод на Апостола и неговите редакци*, [w:] *Пѣкти Достойтъ*. Сборник в памет на Стефан Кожухаров, ред. А. Милтенова, Е. Тончева, С. Бърлиева, София, 2003, s. 328-329; таж: *Атонската редакция на Апостола*, [w:] *Palaeobulgarica*, XXVII, 1, 2003, s. 33-34; И. Христова-Шомова, *Кирилло-Мафодиевский перевод...*, dz.cyt., s. 214-215; таж: *Служебният Апостол в славянската ръкописна традиция*, Том 1 (Изследване на библейския текст), София, 2004, s. 25-48.

⁵³ Tom pierwszy został wydany w 1910 roku (Б. Цонев, *Описъ на рѣкописитѣ и старопечатнитѣ книги на Народната Библиотека въ София*, София, 1910).

⁵⁴ Б. Цонев, *Опис на славянските ръкописи в Софийската Народна Библиотека*, Т. II, София, 1923, s. 48 (nr 512(304)).

⁵⁵ Zostały one uwzględnione także w wykazie rękopiśmiennych Ewangelii M. Garzanitiego (M. Garzaniti, *Die altslavische Version der Evangelien*, dz.cyt., s. 521).

⁵⁶ B. Conew zapisał, że znak wodny to „ръкавица и звезда над нея” (Б. Цонев, *Опис на славянските...*, dz.cyt., s. 48).

⁵⁷ Dlatego też nie został uwzględniony w Spisie rękopisów cyrylickich zapisanych w bułgarskiej odmianie języka cerkiewnosłowiańskiego przechowywanych w Bułgarii (Б. Христова, Д. Караджова, А. Икономова, *Български ръкописи от XI до XVIII век запазени в България*, Том 1, София, 1982).

na pozostałych⁵⁸. Współcześnie, po fachowo przeprowadzonej restauracji zabytku, porządek poszczególnych części w rękopisie jest nieco inny. Apostoł-ewangeliarz zajmuje karty od 44 do 311, natomiast służebnik, z którego został utracony początek, karty 1-43r. Karta 43v jedynie w górnej części zawiera próbę pióra oraz tekst „ВЪ НАЧЕЛѢ БѢ СЛОВО”.

Typologiczna klasyfikacja tego apostoła-ewangeliarza nie została dotychczas przeprowadzona. W katalogu B. Conewa i wykazie rękopisów Ewangelii M. Garzanitiego⁵⁹ zawarte były tylko informacje o: czytaniach z Apostoła i perykopach z Ewangelii oraz służebniku. Dlatego też niezbędna była weryfikacja rękopisu *de visu*, która pozwoliła na określenie typu lekcjonarza KM-512. Jest to apostoł-ewangeliarz krótki ze służebnikiem.

Na uwagę zasługuje fakt, iż rękopis apostoła-ewangeliarza krótkiego w połączeniu z jakąś księgą liturgiczną, np. służebnikiem, trebnikiem czy czasosłowem, stanowi niewątpliwie rzadkość. Zazwyczaj tylko jeden typ aprakosów ultrakrótkich – stołpnych (blokowych)⁶⁰, zawsze występuje z nimi w jednym woluminie⁶¹. Jedyny znany dotychczas apostoł-ewangeliarz paschalny także został poprzedzony służebnikiem⁶². Aprakosy sobotnio-

⁵⁸ B. Conew w 1923 roku w następujący sposób opisał zawartość rękopisu: „служебникът свършва на л. 35, а на лл. 36-224⁶ са апостолски и евангелски четива. На л. 224⁶ до 295 вървят четивата по месецослов, а на лл. 295-303 – 11-тех възкръснени евангелия заедно с указ за тяхното четене. На л. 303⁶ – 306 – отпусти. На л. 306⁶ до края – часослов за светлата неделя” (Б. Цонев, *Опис на славянските...*, dz.cyt., s. 48). Pewne ślady opisu B. Conewa widoczne są jeszcze w pracy M. Garzanitiego, gdzie błędnie zostało podane, iż apostoł-ewangeliarz zajmuje karty 36-224 (M. Garzaniti, *Die altslavische Version der Evangelien*, dz.cyt., s. 521).

⁵⁹ Tamże, s. 521.

⁶⁰ O apostołach-ewangeliarzach stołpnych zob. С.Ю. Темчин, *Столпный апракос – еще один неизвестный структурный тип славянского служебного Евангелия (по рукописям XIII-XVI веков)*, [w:] Библия в духовной жизни, истории и культуре России и православного славянского мира: К 500-летию Геннадиевской Библии, Сборник материалов международной конференции (Москва, 21-26 сентября 1999 г.), ред. Г.Баранкова, Москва, 2001, s. 127-159; J. Ostapczuk, *Cerkiewnosłowiański przekład liturgicznych perykop okresu Paschalnego i święta Pięćdziesiątnicy w rękopiśmiennych ewangeliarzach krótkich*, Warszawa 2010, s. 95-103.

⁶¹ С.Ю. Темчин, *Столпный апракос...*, dz.cyt., s. 129.

⁶² Rękopis apostoła-ewangeliarza paschalno-niedzielnego (f. 50-285) zawiera służebnik na kartach 1-50 (Archiwum Bułgarskiej Akademii Nauk w Sofii, nr 49, XVI w., 285 f.). O tym rękopisie: zob. Хр. Кодов, *Опис на славянските ръкописи в Библиотеката на Българската Академия на науките*, София, 1969, s. 91-92 (nr 49); С.Ю. Темчин, *Пасхально-воскресный апракос – неизвестный структурный тип славянского служебного Евангелия*, [w:] Ученые записки Российского православного университета

niedzielne⁶³ i niedzielne mogą również występować z innymi księgami liturgicznymi⁶⁴. KM-512 jest zaś jedynym dotychczas skatalogowanym⁶⁵ cerkiewnosłowiańskim lekcjonarzem krótkim ze służebnikiem w jednym woluminie.

W przeciwieństwie do poprzedniego apostoła-ewangeliarza Sv-17, niniejszy aprakos nie został w ogóle wykorzystany przez G.A. Woskresenskigo⁶⁶ oraz w badaniach przeprowadzonych na potrzeby krytycznych wydań staro-cerkiewno-słowiańskich Ewangelii Jana i Mateusza⁶⁷. Nie uwzględnili go także autorzy Amsterdamskiego projektu cerkiewnosłowiańskiego tekstu Nowego Testamentu⁶⁸ i I. Christowa-Szomowa, choć przez kilka lat prowadziła ona badania różnych apostołów(-

ап. Иоанна Богослова, вып. 4, Москва 1998, s. 61-79; J. Ostapczuk, *Cerkiewnosłowiański przekład...*, dz.cyt., s. 68-72.

⁶³ Jako przykład lekcjonarza sobotnio-niedzielnego ze służebnikiem można podać rękopis nr 117 ze zbioru A.I. Chłudowa Państwowego Muzeum Historycznego w Moskwie (XIV-XV w., 213 f. (służebnik: f. 1-57)) (*Сводный каталог...*, XIV век, dz.cyt., s. 656-661 (Приложение 2, д65)).

⁶⁴ С.Ю. Темчин, *О возможном балканском влиянии на структуру церковнославянских божеслужебных книг ВКЛ и Польского Королевства*, [w:] *Studia Russica*, XVIII, Budapest, 2000, s. 278-279.

⁶⁵ Nie wszystkie rękopisy zostały dokładnie opisane w katalogach. Przykładem może być apostoł-ewangeliarz z Monasteru Zografskiego na św. Górze Atos (pocz. XVI w., 405 f.), który zawiera także służebnik. Był on opisywany w następujący sposób: Служебникъ (Г.А. Ильинский, *Рукописи Зографского монастыря на Афоне*, [w:] *Извѣстія рускаго археологическаго Института в Константинополь*”, XIII, Софія 1908, s. 271 (nr 124)); Служебник, Изборно Евангелие и апостол (Б. Райков, С. Кожухаров, Х. Миклас, Х. Кодов, *Каталог на славянските ръкописи в Библиотеката на Зографския Манастир в Света Гора*, Софія, 1994, s. 118 (nr 211)); Служебник, Евангелие апракос и Апостол (А.А. Турилов, Л.В. Мошкова, *Славянские рукописи Афонских обителей*, под. ред. А.-Э. Н. Тахиаоса, Фессалоники, 1999, s. 364 (nr 924)). Na podstawie katalogowych opisów oraz publikowanych w nich zdjęć (А.А. Турилов, Л.В. Мошкова, *Славянские рукописи...*, dz.cyt., s. 359 (Табл. 213) – f. 1v-2r) nie można ustalić typologii niniejszego manuskryptu. Niezbędna jest weryfikacja zabytku *de visu*.

⁶⁶ Por. spis wykorzystanych rękopisów: Г.А. Воскресенский *Древний славянский переводъ...*, dz.cyt., s. 47-48; tenże, *Послания...*, *Послание къ Римлянамъ*, dz.cyt., s. 9-48; 1894, 9-83; 1896, 10-66; tenże, *Послание святого апостола Павла къ Коринфянам 1-е...*, dz.cyt., s. 2-19; tenże, *Послания святого апостола Павла къ Коринфянамъ 2-е...*, dz. cyt., s. V.

⁶⁷ А.А. Алексеев, *Опыт текстологического анализа славянского евангелия (по спискам из библиотек Болгарии)*, [w:] *Palaeobulgarica*, X, 3, 1986, s. 9-10; *Евангелие от Иоанна...*, dz.cyt., s. 77 (III.pag.).

⁶⁸ H.P.S. Bakker, *Towards a Critical Edition...*, dz. cyt., s. X, 64-65; M. Bakker, J.G. Tak van der, *Collating Greek and Slavic...*, dz. cyt., s. 33; J.G. van der Tak, *The Apostolus Christinopolitanus...*, dz.cyt., s. 8-11; tenże, *The Old Slavic Apostolos...*, dz.cyt., s. 7-12.

ewangeliarzy⁶⁹) z kolekcji Biblioteki Narodowej⁷⁰ w Sofii⁷¹. Tak więc w literaturze przedmiotu niniejszemu zabytkowi prawie wcale nie poświęcono uwagi. Taki stan można próbować wytłumaczyć opinią I. Christowy-Szomowej, iż „w Bibliotece Narodowej w Sofii przechowywanych jest dużo rękopisów Apostoła datowanych na XIII-XIV wiek <...> grupa tych manuskryptów do dziś jest nieobecna prawie we wszystkich badaniach naukowych”⁷².

Powstałe najwcześniej lekcjonarze (Apostołów i Ewangelii) zostały już dość dobrze przebadane i znane są specjalistom. Aprakosy, dominujące we wcześniejszych okresach słowiańskiej piśmienności od poł. XIV – pocz. XV wieku były zastępowane przez kodeksy zawierające ciągły tekst Pisma Świętego Nowego Testamentu (tzn. czteroewangelie⁷³ i apostoły-tetry)⁷⁴. Datowane na XV i XVI wiek lekcjonarze w oczach uczonych nie

⁶⁹ I. Christowa-Szomowa uwagę poświęciła tylko trzem apostołom-ewangeliarzom z Biblioteki Narodowej w Sofii:

- nr 108: apostoł-ewangeliarz sobotnio-niedzielny (*I^{sa}sk*), XVI w., 126 f. (И. Христова, *Изборни Евангелия и Апостоли...*, dz.cyt., s. 315; taż: *Славянският превод на Апостола...*, dz.cyt., s.328);

- nr 508: apostoł-ewangeliarz krótki (*I^{ra}esk*), kon. XIII – pocz. XIV w., 144 f. (И. Христова, *Славянският превод на Апостола...*, dz.cyt., s. 328; taż: *Атонската редакция...*, dz.cyt., s. 33; И. Христова-Шомова, *Кирилло-Мафодиевский перевод...*, dz.cyt., s. 214; taż: *Служебният Апостол...*, dz.cyt., s. 33-34);

- nr 513: apostoł-ewangeliarz stołpny (*I^{sa}stolpny*), I poł. XVI w., 281 f. (И. Христова, *Изборни Евангелия и Апостоли...*, dz.cyt., s. 316; taż: *Славянският превод на Апостола...*, dz.cyt., s. 328; taż: *Атонската редакция...*, dz.cyt., s. 33; И. Христова-Шомова, *Служебният Апостол...*, dz.cyt., s. 44-46).

⁷⁰ Z rękopisów przechowywanych w Bibliotece Narodowej w Sofii zostały wykorzystane tylko: 88, 89, 93, 94, 502, 508, 513, 880, 882, 883 i 1144 (И. Христова-Шомова, *Служебният Апостол...*, dz.cyt., s. 25-48).

⁷¹ И. Христова, *Изборни Евангелия и Апостоли...*, dz.cyt., s. 315-316; *Славянският превод на Апостола...*, dz.cyt., s. 328-329; taż: *Атонската редакция...*, dz.cyt., s. 33-34; И. Христова-Шомова, *Кирилло-Мафодиевский перевод...*, dz.cyt., s. 214-215; taż: *Служебният Апостол...*, dz.cyt., s. 25-48.

⁷² И. Христова-Шомова, *Кирилло-Мафодиевский перевод...*, dz.cyt., s. 213.

⁷³ Wyraźnie poświadczają to statystyki starodruków (do roku 1800). Czteroewangelie to najpopularniejszy wśród starych druków typ Dobrej Nowiny (J. Ostapczuk, *Starodruki cyrylickich lekcjonarzy w świetle cerkiewnosłowiańskiej tradycji*, [w:] *Rocznik Teologiczny ChAT*, LIII, z. 1-2, 2011, s. 93-96).

⁷⁴ *Евангелие от Иоанна...*, dz.cyt., s. 18 (I.pag.); С.Ю. Темчин, *Сербский столпный апракос Равулы (ок. 1353 г.): происхождение, особенности языка, структура*, [w:] Темчин С.Ю., *Исследования по кирилло-мефодиевистике и палеославистике* (=Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne, T. 5), Kraków 2010, s. 76, 141.

znajdowały większej uwagi⁷⁵. Swą genezą są bliskie końcowi rękopiśmiennej tradycji Apostoła i Ewangelii⁷⁶. Mogą one jednak być interesujące nie tylko pod względem tekstologicznym (jak Sv-17 i KM-512), lecz także liturgicznym⁷⁷, jak wskazała I. Christowa-Szomowa⁷⁸.

Wykorzystanie w rozpoczętych przed kilkoma laty badaniach tekstologicznych lekcjonarzy krótkich dwu rękopisów Sv-17 i KM-512 zostało uwarunkowane ich typologiczną klasyfikacją. Opracowywany szczegółowo materiał źródłowy nie został ograniczony czasowo (np. tylko do najstarszych rękopisów, lub datowanych na XIII i XIV wiek, czy najmłodszych (XV-XVI-wiecznych). Na potrzeby niniejszych badań kryterium doboru źródeł stanowiła klasyfikacja typologiczna. Wszystkie dostępne aprakosy krótkie (*lesk*), zarówno najstarsze (datowane na XI wiek) jak i najmłodsze (datowane nawet na wiek XVI⁷⁹), zostały wykorzystane do badań liturgicznych perykop z Ewangelii Mateusza czytanych w drugim okresie synaksarionu (tzn. po święcie Pięćdziesiątnicy⁸⁰). Posłużenie się wszystkimi dostępnymi⁸¹ jednorodnymi typologicznie⁸² rękopisami,

⁷⁵ И. Христова, *Изборни Евангелия и Апостоли...*, dz.cyt., s. 351.

⁷⁶ M. Bakker, J.G. van der Tak, *Collating Greek and Slavic...*, dz. cyt., s. 32.

⁷⁷ Trzy apostoły-ewangeliarze, którymi zajęła się I. Christowa-Szomowa, „pod względem struktury wyraźnie różnią się od starych aprakosów” (И. Христова, *Изборни Евангелия и Апостоли...*, dz.cyt., s. 317-318), „mają one charakter liturgiczny i podążają za nową regulowaną zapotrzebowaniem strukturą, w której panuje wyraźna swoboda” (И. Христова, *Изборни Евангелия и Апостоли...*, dz.cyt., s. 320). Wcześniej L.P. Żukowska pisała o „полной неясности состава сверх-краткого апракоса” (Л.П. Жуковская, *Текстология и язык...*, dz.cyt., s. 242) oraz, że „воскресные евангелия <...> не одинаковы по составу чтений” (Л.П. Жуковская, *Текстология и язык...*, dz.cyt., s. 252). А.А. Алексеев napisał „бросается в глаза крайняя неустойчивость состава праздничного апракоса, среди рукописей, как кажется, нет двух одинаковых” (А.А. Алексеев, *Текстология славянской Библии*, (Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Neue Folge, Reihe A: Slavistische Forschungen, Bd. 24) С-Петербург 1999, s. 18). Ilość perykop w lekcjonarzach wyraźnie świadczy o praktyce liturgicznej.

⁷⁸ И. Христова, *Изборни Евангелия и Апостоли...*, dz.cyt., s. 317.

⁷⁹ M. Bakker i J.G. van der Tak na potrzeby badań tekstologicznych Apostoła także wykorzystali rękopisy datowane na wiek XVI (M. Bakker, J.G. Tak van der, *Collating Greek and Slavic...*, dz. cyt., s. 33; J.G. van der Tak, *The Apostolus Christinopolitanus...*, dz.cyt., s. 10; tenże, *The Old Slavic Apostolos...*, dz.cyt., s. 7).

⁸⁰ Badania tekstologiczne czytań z Dziejów i Listów Apostolskich po święcie Pięćdziesiątnicy w cerkiewnosłowiańskich apostołach przeprowadził J.G. van der Tak (J.G. van der Tak, *The Apostolus Christinopolitanus...*, dz.cyt., s. 4-49; *The Old Slavic Apostolos...*, dz.cyt.).

⁸¹ Tylko nieliczne rękopisy cerkiewnosłowiańskich lekcjonarzy krótkich na potrzeby badań nie były dostępne. Jako przykład można wskazać rękopis nr 587 z Muzeum Narodowego im. А.

począwszy od najmłodszych i skończywszy na najstarszych pozwala na otrzymanie obiektywnych wyników badań oraz pełnego obrazu tradycji rękopiśmiennej ewangeliarzy krótkich.

Jako materiał porównawczy wykorzystano łącznie 70 rękopisów, z tego 61 jednorodnych typologicznie - aprakosów krótkich (*lesk*), oraz 9 takich, których zachowane fragmenty mogły pierwotnie być ich częścią⁸³. Są to (wyjaśnienie skrótów i informacje o każdym z rękopisów (miejsce przechowywania, datacja i ilość kart) zostały podane na końcu w wykazie źródeł): Ab-5, A(b)-7, Ar, AR-6, As, B(n), B(n)-pal, BN-496, C(M)-1154, Cd-1, CL, Cr-236, CU, Eg-108, Es, F(l)-13, Fl-99, Fl-108, Fl-120, Fl-395, HB-452, Je, K(b), KB-1, KM-33, K(M)-111, KM-508, KM-512, KM-849, Kx, Li-680, Lu, Mk, Mu, Nk-2, NR, OR, Os, P(k), Pc-26, Pc-27, Pg-11, Pg-16, Pl, Pn-4, Pr-326, Pt, Qv-23, Qv-26, Qv-43, Qv-59, RA-816, RI-13, Rm-107, Rm-108, S(t)-1143, SA-2, SK, Sn-64, Sn-401, Sv-17, Tp-10, Tp-12, Tu, Ut-89, Vc, Vl, Vt-pal, Xl-31, Zg-16. Ze względu na fragmentaryczny stan części aprakosów, w których nie zachowały się perykopy kolacjonowanego okresu, niemożliwe było wykorzystanie pozostałych 100 rękopisów, które pierwotnie mogły być aprakosami krótkimi.

Konsekwentne występowanie w dwu lub większej liczbie rękopisów pewnej ilości charakterystycznych tylko dla nich wariantów dla rekonstrukcji pierwotnej formy zabytku nie posiada większego znaczenia. Jednak ich istnienie umożliwia udowodnienie tekstologicznej jednorodności poświadczających je manuskryptów. Na potrzeby tego typu badań uwzględniane są zarówno te warianty, w których upatruje się świadomej interwencji kopistów, jak i te powstałe w wyniku nieuwagi, nieświadomie.

Szeptyckiego we Lwowie (IV ćwierć XV w., 63 f.) (С.В. Зинченко, *История формирования коллекции Евангелий из собрания кириллических рукописей Национального музея во Львове имени Андрея Шептицького*, [w:] *Современные проблемы археографии*, Сборник статей по материалам конференции, проходившей в Библиотеке РАН 25-27 мая 2010 г., отв. ред. И.М. Беляева, Санкт-Петербург 2010, s. 340).

⁸² Typologiczna klasyfikacja cerkiewnosłowiańskich lekcjonarzy w publikowanych katalogach nie została podana dla wszystkich manuskryptów. Jako przykład można podać rękopis nr 354 Biblioteki Rumuńskiej Akademii Nauk w Bukareszcie (XVI w., 205 f.) (P.P. Panaitescu, *Catalogul Manuscriselor Slavo-Române și slave din Biblioteca Academiei Române*, Vol. II, București 2003, s. 136-137 (nr 354)).

⁸³ Ponieważ zawierają one czytania na soboty i niedziele w okresie po święcie Pięćdziesiątnicy i ewentualnie Nowego Roku Cerkiewnego, mogły one być także częścią lekcjonarzy sobotnio-niedzielnych (*lsk*).

Nie ulega wątpliwości, iż pewne zmiany w tekście (np. opuszczenia) w różnych rękopisach mogły powstawać niezależnie od siebie. Jednak osoby przepisujące tekst, nie tylko ten uważany za kanoniczny i święty, mogły próbować przekazać go w możliwie najwierniejszy sposób, zaś najdziwniejsze jego brzmienie uważać za wierne odwzorowanie oryginału. Dlatego też należy pamiętać, iż kopiści mogli przepisywany tekst poddawać korekcie, ale mogli go także wiernie odwzorować w kopii.

W przedstawionym w niniejszej publikacji wykazie wariantów charakterystycznych dla dwu serbskich apostołów-ewangeliarzy krótkich Sv-17 i KM-512 nie uwzględniano wszystkich wariantów. Pominięte zostały: a) zmiany szyku w zdaniu⁸⁴; b) oboczność form zaimków, tzn. *иже* – *еже*; c) różnic w formach *его* – *кгоже*, *тако* – *также*⁸⁵, *ли* – *или*, czy *къ нимъ* i *имъ*; d) dodanie⁸⁶ lub opuszczenie spójników na początku lub w środku wersetów.

Wszystkie przedstawione w niniejszym artykule warianty tekstologiczne notowane w Sv-17 i KM-512 zostały ułożone zgodnie z kolejnością ich występowania w tekście Ewangelii (tzn. rozdział i werset). W pierwszej kolumnie znajduje się informacja o rozdziale i wersecie Ewangelii Mateusza. W drugiej warianty poświadczone w większości badanych rękopisów. W trzeciej wariant poświadczony w Sv-17 i KM-512 lub tylko w jednym z nich.

Żaden z podanych w niniejszej pracy wariantów tekstu notowany w obu rękopisach (Sv-17 i KM-512) lub tylko w jednym z nich (Sv-17 lub KM-512) nie został uwzględniony w aparacie krytycznym staro-cerkiewnosłowiańskiej Ewangelii Mateusza⁸⁷.

Jako charakterystyczne dla cerkiewnosłowiańskiego przekładu liturgicznych perykop Ewangelii Mateusza okresu po święcie Pięćdziesiątnicy w rękopisach Sv-17 i KM-512 można uznać następujące warianty:

⁸⁴ Np. poświadczony w Mt 8,14 porządek słów *лежациж. огнемъ жегомж*, w Sv-17 i KM-512 brzmi *жегомж и лежациж*.

⁸⁵ Np. Mt 12,31: *таже* lub *еже* lub *иже* zaś w Sv-17 *также*.

⁸⁶ Np. Mt 8,16: w Sv-17 i KM-512 na początku wersetu dodano spójnik *и*.

⁸⁷ *Евангелие от Матфея...*, dz.cyt.

Miejsce w Ewangelii	Warianty poświadczone w wykorzystanych rękopisach	Warianty poświadczone w Sv-17 i KM-512
Mt 4,18	вѣмѣтѣища lub вѣмѣтѣище lub вѣмѣцища lub мещюща lub мещюще lub вѣмѣѣци	- вѣмѣтѣици
Mt 6,23	кольми lub кольма lub болмы	- тольми
Mt 7,24	иже lub кже	- кѣто ⁸⁸
Mt 7,24	слова (моя) си	- слово сіе
Mt 7,24	ѡ lub ѡко lub ихѣ	- ѡ
Mt 8,5	сѣтъникѣ	- dodanie кдинѣ ро сѣтъникѣ
Mt 8,18	оузырѣ(вѣ) lub оузырѣвѣше lub видѣвѣ	- оузырѣвши
Mt 8,20	а	- и
Mt 8,31	повели намѣ	- повели оубо намѣ
Mt 9,21	лице	- dodanie ѡко przed лице
Mt 9,28	пристѣписте lub пристѣпи lub пристѣпиша lub припадоша lub придоша	- пристѣпльше
Mt 9,32	исходѣша lub исходѣшиша lub исходѣче lub исходѣшимъ lub исходѣше иша lub сходѣшиша иша lub несходѣша lub шходѣшиша	- opuszczenie
Mt 14,28	повели lub вели	- повѣждѣ
Mt 15,23	слова lub слова lub слово lub ничтоже	- о словеси
Mt 15,32	присѣдѣтъ lub предлежатъ lub прилежатъ lub прилежитъ lub прѣсѣдѣтъ lub прѣсѣдѣтъ lub прѣсѣдѣте lub присѣдѣтъ lub пристѣпитъ lub превъваетъ	- присѣде

⁸⁸ W wydaniu staro-cerkiewno-słowiańskiej Ewangelii Mateusza zostało poświadczone dodanie кѣто, ale po иже w Cd i Pg (Tamże, s. 44).

Mt 17,15	во (ро мѣножицеѣхъ lub мѣногашѣды)	- оубо (ро мѣножицеѣхъ)
Mt 17,24	приемлаѣще(и) lub прикѣши lub приемъше lub въземлаѣще(и) lub приемлаѣща	- приаша
Mt 17,25	приемлаѣтъ lub прикѣмлетъ lub прикѣмла lub въземлаѣтъ lub кѣмлютъ	- приимѣтъ
Mt 18,26	рѣвъ тѣхъ lub рѣвъ онѣхъ lub рѣвъ	- тѣхъ
Mt 18,31	бывѣша(и) lub бывѣше(и) lub бывѣѣща lub бывѣши lub бывѣѣща	- бывѣшаша
Mt 19,18	кѣмъ lub кою lub которѣмъ	- какому
Mt 21,35	оубиша lub виша lub продаша	- повиша
Mt 21,35	повиша	- посипаша
Mt 22,19	образъ lub пѣнасъ lub скѣласъ lub златицѣхъ lub цѣтѣхъ lub цѣты lub цѣнѣхъ lub шелѣгии	- дань
Mt 23,2	сѣдѣѣхъ lub сѣдѣѣща lub сѣдѣѣше lub сѣдѣѣтъ lub сѣдѣѣтъ	- сѣдѣѣтъ
Mt 23,9	вашѣхъ lub нашѣхъ lub вишнихъ	- вашихъ
Mt 24,1	къ	- opuszczenie
Mt 24,12	мѣногѣхъ	- dodanie въ przed мѣногѣхъ
Mt 25,17	дѣла	- dodanie тѣмъ ⁸⁹ ро дѣла

⁸⁹ Tylko w Sn-64 zostało poświadczono dodanie тѣмъ; w OR zapisano jedynie тѣмъ.

Na uwagę zasługuje fakt, iż nie tylko szczegółowa analiza cerkiewnosłowiańskiego przekładu Ewangelii Mateusza wskazała na istnienie wariantów charakterystycznych dla tych dwu rękopisów Sv-17 i KM-512. Nie zostały one bowiem poświadczone w pozostałych 68. wykorzystanych na potrzeby niniejszej pracy lekcjonarzach oraz wydaniu staro-cerkiewno-słowiańskiej Ewangelii Mateusza⁹⁰. Także informacje liturgiczne dotyczące perykopy ewangelicznej 16. niedzieli po święcie Pięćdziesiątnicy, w obu serbskich apostołach-ewangeliarzach krótkich, zostały skomponowane w analogiczny sposób. Mimo zapisania odsyłaczy do miejsc, gdzie odpowiedniego czytania należy szukać, zaraz po nich, znajduje się tekst właściwego fragmentu Dobrej Nowiny.

Czytania nowotestamentowe dla 16. niedzieli po święcie Pięćdziesiątnicy w rękopisie Sv-17 znajdują się na kartach 80v11-82r11. Wyglądają one w następująco:

- informacja liturgiczna przed tekstem z Apostoła (80v11): н^аѣ. ѕ̄т̄. г̄л̄ѣ.
з̄. св̄ѣ̄ѣ̄ .ѣ̄. ап̄л̄ѣ̄ к̄ р̄имла̄н̄;
- tekst Apostoła (80v12-81r12);
- informacja liturgiczna przed tekstem z Ewangelii (81r12-15): н^аѣ. ѕ̄т̄.⁹¹
ѣ̄ѣ̄. ѿ̄ м̄ѣ̄л̄. г̄л̄ѣ̄. ⁹² р̄ѣ̄ г̄ѣ̄ пр̄ѣ̄чю̄ с̄ю̄ п̄ѣ̄ ко̄ѣ̄ им̄ѣ̄и оӯши слӣшати да
слӣш̄и ӣ ѣ̄и в̄ вт̄ѣ̄ ст̄и ѿ̄ полоӯѣ ӣ ѣ̄ѣ̄ о̄ѣ̄ м̄ѣ̄ ӣ то̄ прило̄жи;
- tekst Ewangelii (81r16-82r11).

Czytania nowotestamentowe dla 16. niedzieli po święcie Pięćdziesiątnicy w rękopisie KM-512 zostały zapisane na kartach 141v1-143r9. Wyglądają one w następująco:

- informacja liturgiczna przed tekstem Apostoła (141v1-3): н^аѣ . ѕ̄т̄. г̄л̄ѣ̄
̄.з̄. св̄ѣ̄ѣ̄ пр̄ѣ̄ г̄л̄ѣ̄ .з̄. г̄ѣ̄ кр̄ѣ̄пость̄ лю̄ѣ̄мь̄ с̄х̄ прине̄с̄ѣ̄те̄ г̄ѣ̄вы̄ : ап̄л̄ѣ̄, к̄ь
римла̄н̄^м посл̄а;
- tekst Apostoła (141v4-142r7);
- prokimenon⁹³ liturgii alleluja (142r7);

⁹⁰ *Евангелие от Матфея...*, dz. cyt.

⁹¹ Ze względów typograficznych niemożliwe było wiernie odwzorowanie litery ѕ, którą w tym miejscu i kilku innych, zapisano jako lustrzane odbicie tej z rękopisu.

⁹² Numer *glawy* nie został zapisany. Znajduje się tam puste miejsce. Tak samo wygląda sytuacja w innych miejscach tego rękopisu.

⁹³ Prokimenon (gr. προκελευμενον) to krótki fragment, zaczerpnięty zazwyczaj z księgi Psalmów, wygłaszany przed nowotestamentowym czytaniem.

- informacja liturgiczna przed tekstem z Ewangelii (142r8-14): $\epsilon\bar{\nu}\bar{\rho}$. $\bar{\omega}$ $m^{\bar{\alpha}} \lambda \bar{g} \bar{\lambda}$. $\bar{c}\bar{z}\bar{\phi}$. $\rho\bar{\epsilon}$ \bar{g} причю сію оупо^ави се цр^ттво нвн^ое чл^коу цр^оу. иже призва равы свои, и прѣд^а имь имѣніе свое : ко^нь възето воудеть $\bar{\omega}$ него се $\bar{g}\bar{\lambda}$ възьгласи. имѣен оуши слышати · да слышитъ и^и въ втр^ни стѣи . $\bar{\omega}$ по^а еу^рліе $\bar{\omega}$ $m^{\bar{\alpha}} \lambda$ и то приложъ;

- tekst Ewangelii (142r15-143r9).

Porównanie danych zawartych w informacji liturgicznej przed Apostołem zwraca uwagę na różnice w zapisanych tam numerach (tonu *oktoichu* i Ewangelii jutrzni niedzielnej). W Sv-17 są to: 7 (\bar{z}) i 5 ($\bar{\epsilon}$), natomiast w KM-512: 7 (\bar{z}) i 7 (\bar{z}). Weryfikacja pozostałych rękopisów apostołów-ewangeliarzy krótkich (SA-2 (77v(górny margines)); FI-120 (64c3-4); BN-469 (127v6-7); Pc-27 (113r35-113v3)) poświadczyła stan z Sv-17. Prawidłowo przeprowadzona numeracja w KM-512 do 15. niedzieli wskazała, iż kopista tego rękopisu dwukrotnie zapisał numer 7 (\bar{z}), wpisując (za drugim razem) błędnie siódmą (zamiast na piątą) Ewangelię jutrzni niedzielnej.

Niektóre perykopy z Ewangelii w ciągu jednego roku mogły być czytane nawet kilkakrotnie. Każdorazowe zapisywanie tych fragmentów w całości zwiększałoby ilość materiału rękopiśmiennego oraz czasu, niezbędnego do skopiowania rękopisu. Niekorzystnie odbijało się to zapewne także na nabywcy. Większa objętościowo księga oznaczała bowiem większy wydatek. Za wystarczające uznawano czasami podanie informacji o początku i zazwyczaj także końcu czytanego fragmentu Dobrej Nowiny oraz miejscu, gdzie znajduje się on w manuskrypcie⁹⁴.

Zapisanych dla 16. niedzieli po święcie Pięćdziesiątnicy w Sv-17 i KM-512 informacji o początku i końcu perykopy oraz jej miejscu w rękopisie

⁹⁴ Informacje liturgiczne trzech aprakosów krótkich (Vt-pal; Pg-11 i Je) dotyczące czytanej w 16. niedziel perykopy z Ewangelii Mateusza zawierają: a) formułę wprowadzającą (Рече \bar{g} притъчю сиѣ), rozszerzoną w tym przypadku o tekst оуподови са цѣсарьство невеснок, b) początek pierwszego wersetu perykopy ewangelicznej Mt 25,14 (чл^вѣк^оу царю иже призва), c) fragment tekstu z wersetu przedostatniego Mt 25,29 (въз^ато въд^етъ $\bar{\omega}$ него) lub ostatniego Mt 25,30 (и скръ^жтъ з^оу) perykopy ewangelicznej, d) i miejsce perykopy (п^н, ици) w rękopisie – wtorek Tygodnia Męki Pańskiej (въ втр^рь велики).

nie można traktować jako czegoś wyjątkowego⁹⁵. Taki stan rzeczy został, dla tej perykopy, poświadczony w trzech innych rękopisach (Vt-pal (57v11-17)⁹⁶, Pg-11 (89r2-7)⁹⁷ i Je (71v6-10)⁹⁸). Na uwagę zasługują jednak wyrażenia *и то приложи* w Sv-17 i *и то приложь* w KM-512 oraz zapisany następnie w całości tekst perykopy ewangelicznej (Sv-17: f. 81r16-82r11; KM-512: f. 142r15-143r9). Umieszczenie obok siebie odsyłacza, do zapisanego w innym miejscu fragmentu Dobrej Nowiny, oraz właściwej perykopy ewangelicznej nie należy do typowych cech strukturalnych lekcjonarzy i poświadcza istniejące między nimi podobieństwo. Z drugiej jednak strony zapisany w KM-512 wyraźnie dłuższy fragment z początku i końca perykopy (w Sv-17 nie zapisano tekstu: *црѣтво нѣное члѣоу црѣу. иже призва рабы своих, и прѣдѣла имь имѣніе свое и възето воудеть ѿ него се глѣ възыгласи*) oraz inne formy gramatyczne (tzn. *пѣо* w Sv-17 i *оупоѣви се* w KM-512) wskazują na istniejącą między tymi dwoma lekcjonarzami różnorodność⁹⁹.

⁹⁵ Analogiczną konstrukcję odsyłaczy dla 17. soboty po święcie Pięćdziesiątnicy, obok innych dziewięciu wykorzystanych rękopisów aprakosów (Vt-pal, Pg-11, F(1)-13, Mu, Je, KM-508, Qv-59, XI-31, KB-1), poświadczają także Sv-17 i KM-512 w następującej postaci:

- Sv-17: *соѣхъ . зѣ. еѣче . ѿ ма глѣа . рѣе гѣ поѣвно кѣ . црѣтво нѣнок . гѣ . двѣхъ иже иѣи въ вѣто . сти* (82v5-7);

- KM-512: *еѣхъ ѿ ма глѣа . счи . иѣи . въ вѣрѣни стѣи рѣе гѣ причю сѣю поѣвно кѣ црѣтво нѣное, гѣ . двѣ : конѣ в вѣто тѣи иже снѣ члѣцкыи придетъ* (143v6-9).

⁹⁶ Vt-pal: *иѣ си по и ѿ ма глѣа сѣ зѣ ѣ Рече гѣ притѣчю си хъ . оуподови са црѣо нѣнок ¹⁴члѣоу црѣу иже призва рабы своих . и дастъ имь имѣніе своих . и овомоу ²⁹възето вѣдетъ отъ него . се глѣ възгласи . имѣкаи оуши слышати . да слышитъ*. (f. 57v11-17; linia 18 (w której najprawdopodobniej znajdowało się miejsce z informacją, gdzie perykopa ta jest zapisana) nie została odszyfrowana (Vt-pal jest przecież palimpsestem)). Tylko tekst cyrylicki podany w większymi literami został odszyfrowany. Nieodczytane miejsca zostały uzupełnione mniejszą czcionką (Т. Кръстанов, А.-М. Тотоманова, И. Добрев, *Ватиканско евангелие: Старобългарски кирилски апракос от Х в. в палимпсестен кодекс Vat. Gr. 2502*, София 1996, s. 6, 10, 14, 18, 22).

⁹⁷ Pg-11: *иѣе . си . ѿ ма . глѣа . сѣ . зѣ . ѣ . рече гѣ притѣчюу сию . оуподови са црѣство нѣное . ¹⁴члѣоу црѣу иже призва рабы : коцъ : ³⁰и скръжьтъ зюу : ици его . въ . кѣ . вѣлиѣ* . иѣе (sic!) (f. 89r2-7).

⁹⁸ Je: *иѣе . си . кѣрѣа . ѿ ма глѣа . сѣ . зѣ . ѣ . рѣе гѣ причюу сию ¹⁴члѣоу црѣу . кѣо ²⁹възето воудеть ѿ него . пѣи въ вѣрѣ велики* (f. 71v6-10).

⁹⁹ Analiza kompozycji czytań ewangelicznych, które w okresie Paschalnym nie zostały zapisane w całości, lecz w postaci odsyłaczy do innych miejsc, w rękopisach Pn-4 i SA-2 wskazała na istnienie w każdym z osobna z tych dwu rękopisów nietypowych wariantów (J. Ostapczuk, *Cerkiewnosłowiański przekład Ewangelii Jana...*, dz.cyt., s. 34-37),

Widoczne w obu apostołach-ewangeliarzach krótkich podobieństwo informacji liturgicznych perykopy ewangelicznej 16. niedzieli po święcie Pięćdziesiątnicy, oraz wyraźna różnorodność objętościowa i tekstologiczna tych tekstów, wskazują, że ani Sv-17 nie mógł zostać przepisany z KM-512, ani KM-512 z Sv-17. Oba manuskrypty posiadają więc zapewne wspólny sobie protograf.

Wśród występujących w czytaniach liturgicznych okresu po święcie Pięćdziesiątnicy wariantów jako charakterystyczne tylko dla Sv-17 lub KM-512 można wymienić

a). Poświadczone jedynie w Sv-17

Miejsce w Ewangeli	Warianty poświadczone w wykorzystanych rękopisach i KM-512	Warianty poświadczone tylko w Sv-17
Mt 6,22	вждеть lub кеть	- opuszczono
Mt 7,1	осждени(и) вждете lub осждите сѧ lub сждими вждете	- ѡсѡуж ^а ень ѡудеши
Mt 7,5	лицемѣре lub лицемѣрик lub лицемѣри	- лицемѣриа
Mt 7,5	из очесе ^и lub въ очесе	- иже кѣ въ ѡцѣ
Mt 7,6	възвращь(ше) сѧ lub връщьше (сѧ) lub върщаше сѧ lub въвращь сѧ lub оврщь(ше) сѧ	- zapisanie пақты przed възвративше сѧ
Mt 7,29	имъи lub имамы lub имѣѧ	- имаки
Mt 8,3	ицисти сѧ ^и lub ицистити (сѧ) lub очисти (сѧ) lub очистити (сѧ) lub истрѣвити	- чтѣити се
Mt 8,20	гнѣзда lub обитѣли	- гнѣз ^а еть
Mt 8,32	оутопж lub оутопе lub истопж lub истипошѧ сѧ lub истопе lub потопе lub истопи се lub оумрѣшѧ lub истопе и оумрѣшж lub измрѣшѧ lub погразошж	- въпадѣ
Mt 9,27	глаголѣша lub глаголюще	- гласта
Mt 12,30	иже не съвираетъ lub иже не съвирѧ lub иже не съвираетъ lub не съвираетъ	

	lub не събирала lub не събирала lub	
	иже свирають lub иже ꙗ̄	- иже
Mt 14,26	видѣвъше lub видѣша lub оузрѣвъше lub видѣвъ	- видѣвши
Mt 14,29	петръ lub вѣтръ	- ꙗ̄
Mt 15,25	она	- она
Mt 19,6	нъ lub а	- ни
Mt 19,27	идомъ lub идемъ	- грѣмъ
Mt 19,28	сѣдетъ сынъ lub сѣде сынъ	- прииде ¹⁰⁰ сынъ и сѣдетъ
Mt 22,11	въшѣдъ lub вниде lub пришѣ	- въшѣши
Mt 22,39	възлюбихи lub възлюби	- zapisanie ли по възлюбихи
Mt 25,24	расточъ lub расточилъ lub расточилъ еси lub еси расточилъ lub расточи lub растгачихи	- растгаче (Sv-17 ^b) ¹⁰¹
Mt 25,27	пришѣдъ	- пришесть (Sv-17 ^b)
Mt 25,28	дадите	- даи (Sv-17 ^b)

b). Poświadczony tylko w KM-512

Miejsce w Ewangelii	Warianty poświadczony w wykorzystanych rękopisach	Warianty poświadczony tylko w KM-512
	i Sv-17	
Mt 4,18	рыбаръ lub ловьца lub рыбитва lub рыбъ lub рыбамаъ ловьца lub ловьца рыбамаъ	- ловци
Mt 4,19	ва lub въ lub вамаъ lub вама lub ваю	- двѣа
Mt 7,3	сжчьць lub сжкъ	- власть

¹⁰⁰ W rękopisie BN-496 poświadczony zostało podobne brzemienie прииде и сѣдетъ сынъ.

¹⁰¹ Dla perykopy na niedzielę 16. tygodnia po święcie Pięćdziesiątnicy w rękopisach Sv-17 i KM-512 zapisano: odsyłacz (do znajdującego się w innym miejscu rękopisu perykopy) oraz właściwą perykopę. W tym celu zostało wprowadzone następujące rozróżnienie: tekst odsyłacza oznaczono skrótem Sv-17^a i KM-512^a, zaś tekst zapisanej w całości po odsyłaczu perykopy jako Sv-17^b i KM-512^b.

Mt 7,3	врѣвѣна lub врѣвѣно lub клда	- врѣвь
Mt 7,4	сжцьць lub сжчеци lub сжкъ	- влсь
Mt 7,4	врѣвѣно lub врѣвѣна	- врѣвь
Mt 7,5	врѣвѣно lub клдоу	- врѣвь
Mt 7,5	сжцьць lub сжкъ	- влсь
Mt 7,6	пометлите lub помещѣте lub помещлите lub мещете lub полагите lub повръзете lub повръгдите lub посыпоците lub просыпайте lub просипоците lub сыпль	- мѣтайте
Mt 7,6	вашихъ lub влшь lub влша lub влшего lub своихъ lub свои lub своего lub стго	- мои
Mt 8,4	покажи сѧ lub покажи	- покажи себе ¹⁰²
Mt 8,4	повелѣ lub въсе	- повѣлеть
Mt 8,12	сынове	- w ^т
Mt 8,12	изгнани бжджтъ lub изгнани lub ижденжтъ сѧ lub выгнани боудоуть	- изгнаны боудѣ
Mt 8,16	поздѣ же бывшоу	- по си ^x же
Mt 8,16	вѣсьны lub вѣсьнь lub вѣсни lub вѣсьныѧ lub вѣсьноуѧ lub вѣсьныхъ	- вѣсноушек се
Mt 8,28	вѣсьна lub вѣсьнаѧ lub вѣсьноуѣща сѧ lub вѣсаща сѧ	- вѣснѣма

¹⁰² W staro-cerkiewno-słowiańskim wydaniu Ewangelii Mateusza w jednym rękopisie (Pg) poświadczono dodanie себе ale przed покажи.

Mt 9,12	съдрѣви(и)	- з ^а равыимъ
Mt 9,23	домъ кѣнажъ lub домъ кѣнаѣа lub домъ чѣвѣа lub храмѣнѣж кѣнажж	- домъ кнезѣѣ
Mt 9,32	се lub лвиѣ	- все
Mt 9,35	прохождаше lub приидѣше lub прохож ^а lub въхож ^а лаше	- прихож ^а лаше
Mt 11,1	ѣченикомѣ своимѣ lub ѣченикомѣ своимѣ lub колѣномѣ (своимѣ)	- dodanie заповѣдѣк ¹⁰³ ро ѣченикомѣ своимѣ
Mt 14,15	коупѣтъ	- кѣпить
Mt 14,24	вѣлаѣ са lub вѣлѣнѣа са lub вѣлѣнѣ са lub вѣлноѣа са lub погрѣжѣж са и вѣлноѣж са lub покрывѣла са lub погрѣжѣа са lub погроѣжемъ lub моѣча са lub моѣта са lub волнѣемъ	- вѣлноѣеце се
Mt 15,23	ѣж lub еи	- ни
Mt 15,39	магдалинѣскы(ѣ) lub могѣдѣлѣмъ lub магдалинѣскыѣ	- македонѣскѣне
Mt 17,15	водѣж	- dodanie въврѣжетъ ро въ водѣж
Mt 17,17	привѣдѣте lub привѣдѣ lub привѣди lub принесѣте lub принесѣ	- dodanie р ^ѣ е przed

¹⁰³ W KM-512 przed ѣвѣмѣ на десѣте zapisano czasownik заповѣдѣ.

		приведѣте
Mt 17,18	исѣ	- dodanie глѣ по исѣ
Mt 17,19	єдиномоу҃ lub єдини	- на єдинѣ
Mt 17,25	вари lub пре^вари lub рѣ	- dodanie слъмь przed вари
Mt 18,23	оуподови са lub оуподовило се естѣ lub подовьно (кстѣ) lub по^вное	- оупо^вити се
Mt 18,31	сѣжалиша (са) lub сѣжали (са)	- сѣжлите
Mt 19,11	словесе lub словеса lub слово lub словоу҃	- словесѣ
Mt 19,16	(да) имамѣ lub да има lub приимѣ lub да наслѣдѣю lub да наслѣствоу҃ю lub (да) полѣчу lub д^а имамю lub (да) оврацоу҃	- да имѣла
Mt 19,20	юноша	- юношѣ
Mt 19,22	юноша	- юношѣ
Mt 19,26	възрѣвъ lub слышавѣ	- възрѣвъ слышавшѣ
Mt 19,30	послѣдънии ^{II}	- послѣѣ
Mt 20,31	има lub ємоу҃	- имѣ
Mt 20,33	наю lub нама	- наши
Mt 20,34	имл ^I lub ихѣ lub кю lub его	- имѣ
Mt 20,34	имл ^{II} lub єю lub оѣма	- имѣ
Mt 22,19	кинѣсьнѣи lub кинѣсьнѣж lub киньнѣсь lub кинѣсовѣ lub кинѣсовѣ lub кинѣсовѣ lub кинѣсоу҃ lub киниса lub даннѣю lub црѣкви	- кинѣсона
Mt 22,21	кесаревъ lub кесарево lub црѣво	- кесаревѣ

opisana jest rozmowa Jezusa z kobietą (Kananejką). Po odpowiedzi udzielonej przez Jezusa w Mt 15,24 (83r6-8) następny werset, opisujący zachowanie i słowa kobiety, w Sv-17 brzmi: **ѡНЬ ЖЕ ШЬ ПOKЛHИ СЕ КМО҃ ГЛЮЩЕ ГИ ПОМОЗИ МИ** (83r8-9). Pozorna zmiana zaimka osobowego **ОНА** na **ѡНЬ**, jest możliwa do wytłumaczenia tylko w tradycji serbskiej języka cerkiewnosłowiańskiego, w której na miejscu **а** kopiści mogli zapisywać **ь** i odwrotnie. Podobnie można też próbować tłumaczyć występowanie w Mt 19,20 i 22 w KM-512 wyrazu **ЮНОШЬ**, który w pozostałych rękopisach (oraz Sv-17) brzmi **ЮНОША**. Rzeczownika **ЮНОШЬ** nie notują słowniki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego¹⁰⁴. Forma czasownikowa **ШЬ**, poprawiona na **ШЕДШИ** w innym serbskim apostołe-ewangeliarzu Fl-120 (**ШЬ**^{шм} (66v20)), mogła być już nieodmienną dla wszystkich liczb i rodzajów¹⁰⁵. Zostało to poświadczone w datowanym na ok. 1353 r. apostołe-ewangeliarzu stołpnym Rabuli i wskazuje na serbską (a nie macedońską) językową przynależność kopisty¹⁰⁶. W drugim miejscu Mt 22,11 w Sv-17 występuje forma **ВЬШЬШИ**, natomiast w pozostałych aprakosach krótkich **ВЬШЬДЬ** lub **ПРИШЬЕ** oraz **ВЬНИДЕ**, na miejscu greckiej **είσελθών**. W Sv-17 początek wersetu brzmi: **ВЬШЬШИ ЖЕ ЦРЬ** (77v13). Imiesłów ten, pozornie rodzaju żeńskiego, łączy się z rzeczownikiem rodzaju męskiego (**ЦРЬ**). Taka konstrukcja gramatyczna możliwa jest do wytłumaczenia w tradycji bułgarskiej języka cerkiewnosłowiańskiego, w której nieodmienna forma imiesłowu (dla wszystkich liczb i rodzajów) formowała się na podstawie mianownika liczby mnogiej rodzaju męskiego¹⁰⁷. Występowanie cech gramatycznych charakterystycznych dla bułgarskiej i serbskiej tradycji oraz pisowni serbskiej wskazują na Macedonię jako terytorium powstania tego rękopisu. W tym świetle interesującym jest trzecie miejsce (Mt 15,39), gdzie dla wyrażenia: **МАГДАЛИНЬСКЪТЪ, МАГДАЛИНЬСКЪА, МОГЪДАЛАМЪ,** czy

¹⁰⁴ *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum, Emendatum Auctum*, Fr. Miklosich, Vindobonae 1862-1865, s. 1140-1141; *Словарь древнерусского языка*, И.И. Срезневский, Т. III, ч. 2, Москва (Репринтное издание) 1989, s. 1231-1232, 1627-1628; *Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков)*, ред. Р.М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова, 2-е издание, Москва, 1999, s. 792.

¹⁰⁵ С.Ю. Темчин, *Сербский столпный апракос Равулы...*, dz.cyt., s. 166.

¹⁰⁶ Тамże, s. 164-167.

¹⁰⁷ К. Мирчев, *Историческа граматика на българския език*, София, 1978, s. 242.

МАГДАЛИНСКІХЪ, występujących w większości aprakosów krótkich i Sv-17, w KM-512 poświadczono wariant МАКЕДОНСКИЕ (126v3). Leksem związany z Macedonią był bliski kopiście apostoła-ewangeliarza KM-512, zaś ten nawiązujący do miejsca opisanego w perykopie 9. soboty po święcie Pięćdziesiątnicy na tyle daleki i być może niezrozumiały, że zdecydował się on na wprowadzenie innowacji.

Uwzględnione w niniejszej publikacji warianty tekstologiczne charakteryzują cerkiewnosłowiański przekład Ewangelii Mateusza w okresie po święcie Pięćdziesiątnicy dwu rękopiśmiennych apostołów-ewangeliarzy krótkich: nr 17 ze zbioru P.I. Sewastjanowa Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Moskwie (Sv-17) i nr 512 Biblioteki Narodowej św. Cyryla i Metodego w Sofii (KM-512).

Istnienie drugiej pary bliskich sobie pod względem tekstologicznym i liturgicznym aprakosów krótkich Sv-17 i KM-512 posiada niewątpliwie znaczenie dla badań spuścizny św. braci Cyryla i Metodego, rękopiśmiennictwa narodów słowiańskich, cerkiewnosłowiańskich przekładów Dobrej Nowiny oraz tradycji liturgicznej.

Dokładne badania tekstologiczne wszystkich czytań apostołskich i perykop ewangelicznych obu zabytków, oraz formy fragmentów nowotestamentowych i tradycji liturgicznej, umożliwią zapewne wskazanie większej ilości wariantów wspólnych obu rękopisom (Sv-17 i KM-512) lub notowanych tylko w jednym z nich (w Sv-17 lub KM-512). Jeżeli wyniki badań zostaną poświadczone także przez inne cerkiewnosłowiańskie oraz greckie rękopisy Dobrej Nowiny, niekoniecznie jednorodnie typologicznie, to zostanie zrobiony kolejny krok, który umożliwi wskazanie bliskich tekstologicznie nowotestamentowych przekładów.

Źródła rękopiśmienne:

- Ab-5 - ewangeliarz (f. 1-129v), Archiwum Bułgarskiej Akademii Nauk w Sofii, nr 5, kon. XIII – pocz. XIV w., 168 f. (mf. i *de visu*);
- A(b)-7 - apostoł-ewangeliarz, Archiwum Bułgarskiej Akademii Nauk w Sofii, nr 7, pocz. XIV w., 141 f. (mf. i *de visu*);
- Ar - Ewangeliarz archangielski, Rosyjska Biblioteka Państwowa w Moskwie, zbiór Muzealny (f. 178) nr 1666, 1092 rok (f. 1-177), XII w. (f. 178-178v), XIII-XIV (?) (f. 177v); 178 f. (ed.:

- Архангельское евангелие 1092 г.*, Изд. Румянцевскаго Музея, Москва 1912);
- AR-6 - ewangeliarz, Biblioteka Rumuńskiej Akademii Nauk w Bukareszcie, nr 6, XV w., 265 f. (*de visu*);
- As - Ewangeliarz Assemaniego, Biblioteka Watykańska, Slav. 3., poł. XI w., III+158 f. (ed.: J. Kurz, *Evangeliarum Assemani, Codex Vaticanus 3. Slavicus Glagoliticus*, Tomus II, Praha 1955);
- B(n) - Ewangeliarz bojański, Rosyjska Biblioteka Państwowa w Moskwie, zbiór W.I. Grigorowicza (f. 87), nr 8 (M 1690), I poł. / poł. XIII w., 109 f. (mf. i *de visu*);
- B(n)-pal - Bojański palimpsest, ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Państwowa w Moskwie, zbiór W.I. Grigorowicza (f. 87), nr 8 (M 1690), kon. XI w., f. 1-24, 32-47, 79 (ed.: И. Добрев, *Глаголическият текст на Боянския палимпсест: Старобългарски паметник от края на XI век*, София 1972);
- BN-496 - apostoł-ewangeliarz, Narodowa Biblioteka Serbska w Belgradzie, nr 496, II ćwierć XV w., 314 f. (I^aesk: f. 10-324) (*de visu*);
- C(M)-1154 - fragment ewangeliarza, Cerkiewne Muzeum Historyczno–Archeologiczne w Sofii, nr 1154, kon. XIII w., 1 f. (*de visu*);
- Cd-1 - ewangeliarz, Państwowe Muzeum Historyczne w Moskwie, zbiór Monasteru Czudowskiego, nr 1, kon. XIV w., 162 f. (*de visu*);
- CL - ewangeliarz, Biblioteka Instytutu Lingwistyki i Historii Literatury im. S. Piscariu w Kluź Napoce, nr 26, XVI w., 281 f. (*de visu*);
- Cr-236 - ewangeliarz, Państwowe Muzeum Historyczne w Moskwie, zbiór A.D. Czertkowa, nr 236, kon. XIV w., 156 f.;
- CU - ewangeliarz, Biblioteka Uniwestytecka w Kluź Napoce, nr 4095, XV w., 131 f. (*de visu*);
- Eg-108 - ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Państwowa w Moskwie, zbiór E.E. Egorowa (f. 98) nr 108, kon. XIV – pocz. XV w., 136 f. (*de visu*);
- Es - ewangeliarz Euzebiusza, Rosyjska Biblioteka Państwowa w Moskwie, zbiór Muzealny (f. 178), nr 3168, 1283 (1282?) rok,

- 140 f. (ed. (*Евсевієве Евангеліє. Наукове видання. Пам'ятки Української мови XIII ст.*, (Серія канонічної літератури, Відп. ред. В.В. Німчук), Київ 2001) i mf.);
- F(l)-13 - ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu, F.p.I. 13, XIII w., 74 f. (*de visu*);
- Fl-99 - ewangeliarz *Werkowicia (palimpsest Werkowicia)*, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu, F.p.I. 99, kon. XIII w., 154 f. (mf. i *de visu*);
- Fl-108 - ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu, F.p.I. 108, poł. XIV w., 178 f. (*de visu*);
- Fl-120 - apostoł-ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu, F.p.I. 120, 1424 r., 179 f. (mf. i *de visu*);
- Fl-395 - ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu, F.I.395, XVI w., 121 f. (*lesk*: f. 5-96v);
- HB-452 - ewangeliarz; Muzeum Historyczne Republiki Białoruś w Mińsku, nr 452, poł. XVI w., 120 f. (*de visu*);
- Je - ewangeliarz, Biblioteka Prawosławnego Patriarchatu Jerozolimskiego, slav. 19, poł. XIII w., 199 f. (*de visu*);
- K(b) - fragmenty ewangeliarza; Archiwum Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, zbiór N.J. Kolobowa, nr 617a (4 f.) i Państwowe Muzeum Historyczne w Moskwie, zbiór Muzealny, nr 763* (1 f.); II poł. XIII w., 5 f. (*de visu*);
- KB-1 - ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu, zbiór monasteru Cyrylo-Belozerskiego, nr 1, kon. XIV – pocz. XV w., 127 f.; (mf. i *de visu*);
- KM-33 - ewangeliarz, Biblioteka Narodowa im. św. Cyryla i Metodego w Sofii, nr 33 (579), I poł. XIV w., 22 f. (mf. i *de visu*);
- K(M)-111 - apostoł-ewangeliarz, Biblioteka Narodowa im. św. Cyryla i Metodego w Sofii, nr 111; koniec XIV w., 238 f. (mf. i *de visu*);
- KM-508 - apostoł-ewangeliarz, Biblioteka Narodowa im. św. Cyryla i Metodego w Sofii, nr 508 (151), pocz. XIV w., 144 f. (mf. i *de visu*);
- KM-512 - apostoł-ewangeliarz (f. 44-311) ze służebnikiem (f. 1-43), Biblioteka Narodowa im. św. Cyryla i Metodego w Sofii, nr 512, XV w., 311 f. (*de visu*);

- KM-849 - ewangeliarz, Biblioteka Narodowa im. św. Cyryla i Metodego w Sofii, nr 849, kon. XIII w., 70 f. (mf. i *de visu*);
- Kx - Ewangeliarz kapitana A. Koxno, Państwowa Biblioteka Narodowa im. A. M. Gorkiego w Odessie, nr 1/3 (49), II poł. XIII w., 130 f. (ed. (H.B. Коссек, *Евангелие Кохно, Болгарский памятник XIII в.*, София 1986) i *de visu*);
- Li-680 - apostoł-ewangeliarz, Naukowo-Historyczne Archiwum Instytutu Historii Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, Oddział Zachodnioeuropejski – Kolekcja rękopisów południowosłowiańskich, nr 680,1; kon. XIII – pocz. XIV w, I+273 f. (*de visu*);
- Lu - ewangeliarz, Biblioteka Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie, nr 563 (stara sygn. 26), kon. XV- pocz. XVI w., f. 84 (*de visu*);
- Mk - ewangeliarz macedoński popa Jana, Archiwum Chorwackiej Akademii Nauk w Zagrzebiu, III c 1 (zbiór A. Михановича, nr 33), 133 f. (ed.: В. Мошин, *Македонско евангелие на поп Јована*, (Стари текстови, Т. 1), Скопје 1954); Biblioteka Patriarchatu Serbskiego w Belgradzie, nr 316, 2 f. (ed. (J. Ostapczuk, *Dwie zidentyfikowane karty Ewangeliarza Macedońskiego (popa Jovana) (kon. XII – pocz. XIII w.)*, [w:] *ПОЛТА КЪНИГОПИСЬНА*, Vol. XXXVIII, 2010, s. 67-98)); kon. XII – pocz. XIII w., 135 f.;
- Mu - ewangeliarz, Państwowe Muzeum Historyczne w Moskwie, zbiór Muzealny (f. 178) nr 3178 (139 f.) i A.S. Uwarowa (f. 4911) nr 289 (16 f.), XIII w., 155 f. (mf. i *de visu*);
- Nk-2 - ewangeliarz (f. 2-148) i apostoł lekcjonarza (XVI w., f. 149-154), Archiwum Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, zbiór N.K. Nikolskiego, nr 2, kon. XIII – pocz. XIV w., 147 f. (lesk: f. 2-148) (*de visu*);
- NR - ewangeliarz, Rumuńska Biblioteka Narodowa w Bukareszcie, nr 10848, poł. XIII w., 125 f. (*de visu*);
- OR - ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Państwowa w Moskwie, Zbiór Rękopisów (f. 218), nr 1987, IV ćwierć XV w., 121 f. (*de visu*);

- Os - Ewangeliarz Ostromira, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu, F.p.I. 5, 1056-1057, 294 f. (ed.: *Остромирово Евангелие 1056-57: Факсимильное воспроизведение памятника*, Ленинград – Москва 1988);
- P(k) - fragment ewangeliarza, Rosyjski Instytut Literacki Rosyjskiej Akademii Nauk (Puszkinskij Dom) w Sankt-Petersburgu, Kol. otd. postup. op. 25 nr 3, kon. XIII – pocz. XIV w., 1 f. (*de visu*);
- Pc-26 - apostoł-ewangeliarz, Monaster Peczka Patriarsza w Peczu, nr 26, 2 ćwierć XV w., 305 f. (mf. i *de visu*);
- Pc-27 - apostoł-ewangeliarz, Monaster Peczka Patriarsza w Peczu, nr 27, 1451 r., 311 f. (mf. i *de visu*);
- Pg-11 - ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu, zbiór M.P. Pogodina, nr 11, kon. XII – pocz. XIII w., 264 f. (*de visu*);
- Pg-16 - ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu, zbiór M.P. Pogodina, nr 16, II poł. XIV w., 115 f. (*de visu*);
- Pl - Ewangeliarz płowdiwski, Biblioteka Narodowa im. Iwana Wazowa w Płowdiwie, nr 9 (67+65), poł. XIII w., 91 f. (ed.: G.M. Michel, *Das Plovdiver Evangeliar: Slavische Handschrift Nr 67 der Plovdiver Nationalbibliothek – Ein Denkmal der mittelbulgarischen Sprache des XIII – XIV Jahrhunderts. Edition und Untersuchung* (Typoskript – Edition Hieronymus. Slavische Sprachen und Literaturen, Bd. 14), Neuried 1987);
- Pn-4 - lekcjonarz apostoła krótkiego (f.1-77v) i ewangeliarza (f.78-202), Biblioteka klasztoru św. Pantelejmona na Górze Atos, slav. 4, część ewangeliczna kon. XIII – pocz. XIV w. (f.78-202), 202 f. (mf.);
- Pr-326 - ewangeliarz, Biblioteka Naukowa im. W. Stefanika we Lwowie, zbiór A.S. Petruszewicza, nr 326, kon. XV w., 115 f. (*de visu*);
- Pt - ewangeliarz, Klasztor Putna w Rumunii, nr 114, kon. XIII w., 146 f. (ed. (Kałużniacki 1888) i *de visu*);
- Qv-23 - ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu, Q.p.I 23, I poł. XIII w., 130 f. (*de visu*);

- Qv-26 - ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu, Q.p.I. 26, kon. XIII (?) – pocz. XIV w., 160 f. (mf. i *de visu*);
- Qv-43 - ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu, Q.p.I 43, XIII/XIV w., 183 f.; (*de visu*);
- Qv-59 - ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu, Q.p.I 36 (10 f.) i Q.p.I. 59 (137 f.), pocz. XIV w., 147 f.; (mf. i *de visu*);
- RA-816 - ewangeliarz, Rosyjskie Państwowe Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, Zbiór rękopisów Archiwum (f. 188), nr 816, XIII w., 126 f. (mf. i *de visu*);
- RI-13 - Ewangeliarz ryński A, Klasztor Ryński w Bułgarii, nr 1/13, pocz. XIII w., 102 f. (mf. i *de visu*);
- Rm-107 - ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Państwowa w Moskwie, zbiór N.P. Rumiancewa (f. 256), nr 107, I poł. XIV w., 161 f. (*de visu*);
- Rm-108 - ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Państwowa w Moskwie, zbiór N.P. Rumiancewa (f. 256), nr 108, pocz. XIV w., 117 f. (*de visu*);
- S(t)-1143 - fragment ewangeliarza, Muzeum Narodowe im. A. Szeptyckiego we Lwowie, R.K. nr 1143, XIII w., 2 f. (*de visu*);
- SA-2 - apostoł-ewangeliarz, Archiwum Serbskiej Akademii Nauk i Sztuki w Belgradzie, nr 2, 1366/1371, 191 f. (mf. i *de visu*);
- SK - Księga Sawy, Rosyjskie Państwowe Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, zbiór Typografii Synodalnej (f. 381), nr 14, XI w. 166 f (f. 25-153) (ed.: O.A. Князевская, Л.П. Коробенко, Е.П. Дограмаджиева, *Саввина Книга, Древнеславянская рукопись XI, XI-XII и конца XIII века*, Москва 1999);
- Sn-64 - ewangeliarz, Państwowe Muzeum Historyczne w Moskwie, zbiór Synodalny, nr 64, IV ćwierć XIV w., I+133+I f. (*de visu*);
- Sn-401 - ewangeliarz, Państwowe Muzeum Historyczne w Moskwie, zbiór Synodalny, nr 401, I poł. XIV w., I+132+I f.;
- Sv-17 - apostoł-ewangeliarz, Rosyjska Biblioteka Państwowa w Moskwie, zbiór P.I. Sewastjanowa (f. 270.II), nr 17, XIV – XV w., I+186 f. (*de visu*);
- Tr-10 - ewangeliarz; Rosyjskie Państwowe Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, zbiór Typografii Synodalnej, nr 10, II poł. XIV w., 136 f. (*de visu*);

- Tr-12 - ewangeliarz; Rosyjskie Państwowe Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, zbiór Typografii Synodalnej, nr 12, XIII-XIV w., 98 f. (*de visu*);
- Tu - Ewangeliarz turowski, Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, F. 19, nr 1, XI w., 10 f. (ed.: С. Богданова, *Туровско Евангелие. Индекс на словоформите*. [w:] Годишник на Софийския Университет Климент Охридски, Факултет по Славянски Филологии”, Книга 2 - Езикознание, Т. 79, 2, 1985, s. 74-100);
- Ut-89 - *Karty czerewkovskie*; ewangeliarz, Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, zbiór Ustiużski, nr 89, pocz. (?) – I poł. XIV w., 10 f. (*de visu*);
- Vc - Ewangeliarz wraczański, Biblioteka Narodowa im. św. Cyryła i Metodego w Sofii, nr 19 (199), I poł. XIV w., 201 f. (ed. (Цонев Б., 1914: *Врачанско евангелие: Среднобългарски паметник от XIII век*, (Български старини, Кн. 4), София) i *de visu*);
- VI - Ewangeliarz weleski, Narodowa Biblioteka im. św. Cyryła i Metodego w Sofii, nr 18 (273), poł. XIII w., 31 f. (*de visu*);
- Vt-pal - Watykański palimpsest, Biblioteka Watykańska, gr. 2502, poł. (?) XI w., 99 f. (ed.: Т. Кръстанов, А.-М. Тотоманова, И. Добрев, *Ватиканско евангелие: Старобългарски кирилски апракос от X в. в палимпсестен кодекс Vat. Gr. 2502*, София 1996);
- XI-31 - apostoł-ewangeliarz; Państwowe Muzeum Historyczne w Moskwie; zbiór A.I. Chłodowa, nr 31, XIV w., 270 f. (*de visu*);
- Zg-16 - ewangeliarz, Biblioteka klasztoru Zografskiego na Górze Atos, nr 16 (stara sygnatura I.B.5), pocz. XVI w., 175 f. (mf.).

SUMMARY

The article is devoted to two Serbian Apostol-Gospel abbreviated lectionaries, from collections: the Russian State Library in Moscow, P.I. Sevastianov collection (f. 270), no. 17 (Sv-17) and Bulgarian National Library (St.St. Cyril and Methodius) in Sofia, no. 512 (KM-512).

The collation of liturgical readings from the Gospel of Matthew (from second period of Synaxarion (after Pentecost)), based on 70 manuscripts, has shown that these two Cyrillic manuscripts have unusual textual readings (translation, additions, omissions, harmonizations, etc.) that are characteristic only for these two lectionaries. On this basis Sv-17 and KM-512 can be classified as textologically homogeneous manuscripts with common archetype.

